Де зерно, там і полова (Дві сім'ї)

Драма в 4-х діях

ДІЄВІ ЛЮДИ:

Самрось Жлудь, міщанин.
Зінька, його жінка.
Роман Жлудь, парубок.
Настя Жлудиха, мати Самросева і Романова.
Степан Рева (по-вуличному Чабан), селянин.
Хотина, його жінка.
Хведоска, їх дочка.
Кирило, старий дід.
Харитон, середніх літ
Юхим, його син, парубок.
Денис, Пилип, Свирид — селяни.
Онопрій Митрохванович Чикалка, крамар.
Старшина.
Писар
Ганна, молодиця
Любка, Мотря — дівчата

Дівчата, парубки, народ, старці, діти і музики.

Діється на селі.

ДІЯ ПЕРША

На пригорі село. В глибині кону дзвіниця і бархан; ближче, поліворуч: "Волостиое пракление", праворуч крамниця з табличкою: "Боколеная лафка". Біля дзвініці, на східцях, старці; подекуди снують діти з крашанками.

ЯВА 1

З дзвініці виходять дівчата, шепочучи і хихикаючи проміж себе, і проходять в садок, що за барканом; за дівчатами поодаль ідуть пишаючись парубки.

ЯВА 2

Мотря, Хведоска і Любка виходять з дзвініці.

Хведоска. Яка тіснота в церкві: миру, миру, мов бджіл у вулику,— так і кишать, так і гудуть! Душно в церкві, аж млосно!

Мотря (хихикнула). Чисто!.. Я вже дивувалася, дивувалася, як це ти не зомліла! Чуєш, Любко! Бачила ти, скільки Хведоска свічок приліпила, мало не до кожного образа?

Хведоска. Тобі заздрісне, чи як?

Мотря. Чисто! За кого ти їх так багато ставляла?

Хведоска. От тобі й знаєш, за кого,— за батька, матір, за рід і за мир хрещений.

Мотря. Чисто! А за того ж мирянина скільки?

Хведоска. За котрого? Ну й що ти раз по раз вигадуєш?

Любка. Ой, свята та божа! Ще й питає, за котрого.

Мотря. За того, що цілого семигривеного поклав титареві на тарілочку?

Хведоска. От так пак! На ж тобі!.. Пхі!

Любка. Дукар! Такому не диво й карбованця викинути.

Мотря. Тільки що з'явився він у церкві, так наша Хведоска зразу й нестямилася!..

Любка (хихика). Та вже й не потрапе, куди їй очі звести.

Хведоска. Отже, я і в головах собі нічого того не покладаю… З якої б то хвороби?

Любка. Він її очима пече, а вона аж міниться в лиці, та все, сердешна, молиться, та навколішки припада!

Хведоска. Вже вхопили на кутні?

Мотря. Слухай-бо, Хведоню! Невже ж і справді він і досі і словом тебе не зачепив?

Хведоска. З якої немочі? Що я йому або він мені? Байдужісінько!..
Пішли в садок.

ЯВА 3

Самрось Жлудь і Роман зупиняються на бабинці.

Самрось. Ну, скажи, пожалуста, га? Прогавив кума Онопрія Митрохвановича в церкві та й не похристосувався з ними!.. Пока люде запричастяться — сьогодні спаселників сила! — збігаю та похристосуюся. (Іде до крамниці).

Роман. Коли б же ти там не бавився!

Самрось. Отак! Маненький я, чи що?

Роман. Батько скоро запричастяться...

Самрось. Та що?

Роман. Додому їхатимем.

Самрось. Думаєш, що нап'юся? Здається, я ще не дурень на світі? (Пішов у крамницю).

Роман (сам). Бачив, що й Хведоска вкупі з дівчатами вийшла з церкви,— куди ж вона поділася? (Огляда навкруги). Невже пішла додому? Цебто й сьогодні не доведеться зустрітися? Мало не щонеділі бачу її в церкві, а ще ні разу не спобіг її так, щоб перестріти, та поздоровкатись, та хоч би словце промовити. І вона ніби нарочито обминає мене, все осторонь обходе... Незвичайно так ні з сього ні з того налопом піти назустріч, перепинити... Та вже ж або сьогодні, або завтра — приїду прямо до її батька, вигадаю яке-небудь діло... (Іде до баркана).

ЯВА 4

Харитон, Кирило, Пилип і Денис.

Денис (бухика). Та й довго ж піп причаща!

Харитон. Спаселників багато: мало не на сотню!

Денис. Ніби не мали часу за піст відговітись? Коли б швидше розговлятися... їсти — аж душа болить!

Харитон (до Кирила). Сиділи б, діду, у таке свято дома: людей у церкві, як комашні, мало вас не задавили!

Кирило. Га? Бог смерті не дасть, то й вовк не проковтне!
Денис (бухика). Тьху на тебе, от причепилосяі.. Неначе там тобі усередині що гарчить або ж гавка…
Пилип (глузуючи). То, мабуть, горілка з сирівцем свариться? Коли б до цього кашлю та ще кольки…
Денис. Коли б тобі до очей та більма!
Пилип. А ти б менш тріскав кукульвану, не давило б!
Денис. Я за твої п'ю, чи як? Ти мене частував коли-небудь?.. Розговіюся, зараз на піч та й догоричерева: спатиму аж до провід!
Харитон. О! А до шинку?
Денис. Чортма за що, в кишенях ані дзенькне!
Харитон. А набір?
Денис. Набрався, братухо, по самісінькі вуха!
Пилип. Ніби не знайдуться такі, що почастують?
Денис. Ну й чого ти чіпляєшся, чого лізеш в вічі, як та слоква? Авжеж, що знайдуться ще путящі, не всі такі скнипи, як ти!
Пилип. У мене дурничку хава з'їла.
Денис. Вона вже й тебе туж-туж стріска!
Пилип. А стріска! Що ступінь, то вже ближч до домовини.
Денис. Коли б думав про домовину, не складав би карбованці в скриньку!
Пилип. Живий про живе міркує!..
Харитон. Ну й діждалися ж тепла! Надів сьогодні гедзетика, думка шибала: змерзну! — аж воно і в гедзетику парить.
Кирило. Га? То ще кров в тобі воює; а як мені, то ось і в кожусі холодно.
Харитон. Ну й зима ж була!
Пилип. Сутужна!
Денис. Було б, мовляв, ще сутужніш, та вже й нікуди!
Харитон. І довга! Таких зим довгих, либонь, ще й не було?
Денис. Була б ще довш, та вже й нікуди!
Пилип. А тобі що? Ні волика, ні корівки!.. Що ти, за пашею бідкався, чи як?
Денис. Не до тебе п'ють!
Пилип. Не стало топлива, ти хату обдер?
Денис. Обдер свою, а не твою!

Кирило. Далі зими ще довші будуть: перед кінцем світу геть усе переплутається…
Денис. Либонь, воно до того вже і йдеться. Мабуть, і ховрах геть повимерзав? Торішню весну мої хлопчаки таки наловили їх, аж на одинадцять карбованців; а цю весну, мабуть, чорт матиме й того заробітку?
Пилип. А чорт матиме! Бо тепера до волості, писар мені казав, прийшла статистика, що земство не платитиме вже за ховрахів…
Денис. Обдурюй кого іншого!
Харитон. Чи й справді? Не плататиме вже?
Пилип. Написано, щоб кожного наділу по скількох там ховрахів ловили та приставляли до волості…
Харитон. Гм, шутки!..
Денис. От чорт не видав! Ач, які митці? Чорта з два я їх ловитиму за спасибі!..
Пилип. Примусять!
Денис. Мене? Овва!
Кирило. Чи ловитимуть, чи не ловитимуть, а их захоче господь покарати, то відкіля те й лихо вирине: і ховрах, і кузка, і гемонська муха, і всяка нечисть!..
Пилип. А звичайно…
Харитон. А так, так… Все від господа милосердного!
Кирило. Адже розказував якийсь чоловік, що десь-то та хтось-то усіх ховрахів повипивав на своїм наділі; а сусіда його, каже, навіть і кухля води не збавив: на божу волю здався. Що ж, нарешті, вчинилося?
Харитон. Мабуть, у того, що виливав, геть ховрах хліб вибив?
Кирило. До цурочки, дощенту!.. А в того, що не зачіпав їх, хоч би тобі стеблину знівечили!
Денис. Он як!
Пилип. А бува, бува!..
Кирило. Все від господа милосердного!
Харитон. Ну, скажіть, на милость божу, що воно за причта, що вчора зовсім було насупилося ва дощ, думка шибала: ось-ось поллє, ось-ось ушкваре!.. Отже тільки погриміло та поблискало…
Кирило. Га? Воно вже так щоразу коїтиметься, що погримить, поблиска,

часом трошки побризка та й розійдеться.
Роман (спершу наслухав, далі підходить ближче). Через що ж то воно, діду, так коїтиметься?
Кирило. Га? Через що? Показав би я їм, та несила вже моя… А розплодилося їх до пропасті!..
Харитон. Отак і я догадувався, отак самісінько!.. Це ви, діду, про відьом кажете?
Кирило. Їздили колись вони на мені, та вже ж і я ними їздив, ого, ще й як їздив! Як сяду, було, на неї, та замордаю, та як почну хваидою маніжити, аж мило з неї клубками котиться!..
Роман. Цебто у сні вам так вбачалося?
Кирило. Га? У сні? Стривай, дадуться вони коли-небудь тобі взнаки!
Денис. Роман митець кожному баки забивати!

ЯВА 5

Ті ж і Свирид.
Свирид. Про віщо чурукуєте?
Пилип. Звичайно, про те, що, мовляв, щодня тебе муля…
Харитон. О, муля, аж дошкуля!
Денис. Було б ще дошкульніш, та вже й нікуди!
Харитон. Дід Кирило кажуть, що відьми розплодилися, а Роман глузує!
Денис. Сказано: багач та ще й грамотій!
Роман. То дід глузують над вами, а я навсправжки кажу, що ті відьми дідові снилися.
Кирило. Га? Снилися?.. Як тільки дочиталися до хреста, я луп очима: стоїть мацапура попліч мене і шкіриться!.. Відкіля це ти, думаю, вискіпалася? Ще й з дійницею на голові! Стоїть і звіриться на мене… Я їй тиць дулю навідлі, отакечки — о! На тобі, кажу, хвостата прояво! Щезла!.. Зирк управоруч, аж і друга!..
Харитон. Сторія!
Роман. Це ви, діду, задрімали та до того ще постилися троє день…
Кирило. Батькові своєму лисому розкажи!
Роман. А чом же ніхто інший, опріч вас, не бачив тих відьом?
Харитон. Бо дід, так вони средствія такого знають, що сподобилися їх

бачити!..
Роман. Неправда! Нехай дід так зроблять, щоб ті відьми отут з'явилися, тоді і я повірю!
Кирило (плює). Тьху! (Пішов).
Свирид. Ну… Таджеж і в книжках повинні писати про відьом?
Роман. Пишуть!
Пилип. Аякже! Мій старший хлопчина якось читав мені про "бабу-ягу, костяну ногу".
Роман. То ж казочка, а казочка — побрехенька. А є такі книги, у котрих і правду пишуть.
Харитон. Яку ж правду?
Роман. А таку, що багато ще є людей у дитинячім зрості, котрі вірять усякій нісенітниці.
Свирид. Хто ж його зна, котрій книжці і вірити?
Харитон. Стривайте! Ну, а через що ж нема у нас дощів, через що? Кажуть: куди відьма махне рукавом, туди й хмари прожене. Правда, Денисе? Так же кажуть?..
Денис. Нехай отой розумний каже.
Роман. Аби б дощі, то вже й хліб родитиме?
Харитон. Атож як?
Роман. У книжках пишуть і достометно викладають, що засухи відтоді настали, як повирублювали ліси та позамулювали річки…
Денис. Чорт батька зна що плетуть!
Свирид (до Дениса). Та ну, не перебаранчай!
Роман. І знов доказують і те, що люде здебільшого обробляють землю "на нехай".
Деякі. Як то "на нехай"?
Роман. Сяк-так подряпають, як ще колись-то діди та прадіди дряпали.
Харитон. Одначе ж за прадідів хліб родив?
Свирид. Ще й який хліб!
Денис. Навдивовижу!
Роман. Тоді земля мала силу; а тепер вже переорали її на попіл, знесилили. Замість того щоб обробляти, наприклад, так, як німці-колоністи обробляють землю, наш брат тільки дряпа і всі надії складає на бога.

Денис. Як бог захоче, то й на голому вродить.
Харитон. Без бога ні до порога.
Роман. А звичайно. А друга приказка каже: "Поможи, боже! — Роби, небоже!" Отже, німці, мабуть, цю приказку добре розжували.
Свирид. Так то ж німці!
Роман. Такі ж люде, як і ми; і тому ж богові моляться. Німці до ладу обробляють землю та ще й удобряють.
Пилип. Там і спромога, і снасть інша!..
Харитон. Та, може, воно... Ну, скажіть, на милость божу! Тепера у мене плуг є, то леміш на ньому ще від діда! Що ж мені — поламати його чи спалити та німецького купувати?
Денис. Ось знаєте, що я вам скажу? Дайте ви мені отак, як я оце стою: десятин з тридцять землі на вічність та плугів зо три, волів, годів на п'ять вільготу...
Пилип. Та ще чого?
Денис. Ще чого? Та хоч і годі!
Свирид (усміхається). І небагато чоловікові забагнулося!
Денис. І тоді побачите, яким я зразу зроблюсь розумним.
Пилип. А так, так!..
Денис. Ти-бо не такий! Чого шкіришся? У тебе плуг, волів є, то й розум у тебе є! Свирид має дві пари волів та четверо коней? Він теж розумний! Тепера у Романового батька: сімдесят десятин землі, свій хутір, худоби сила, грошей повні кишені, усякі достатки!.. То вже Роман мусить бути розумнішим над вами обома... Одним лицем: памещик-о! А ми злидні, то ми вже дурні, болвани!.. Шапочку повинні здіймати перед дукарями!.. Ні, ти спершу дай мені силу, то й я показав би себе!
Пилип. Оце правда! Що правда, то не гріх! Таку вже правду сказав, як на квитанції списав! Хто-хто, а ти показав би себе: щодня одвідував би всі шинки.
Денис. А чи не плюну я тобі межі очі?

ЯВА 6

Ті ж, писар і старшина.
Писар. Што, Роман Софронович, все з мужичками гуторите?

Роман. А хоч би й так, кому від цього зашкодить?
Писар. Сколько разов постерегаю вас у єтих времяпровожденіях, ну не соображу: какая вам вигода?
Старшина. І я не соображу.
Роман. А так собі балакаємо, та й годі: не кожне слово мимо вуха летить, інше і в вухо.
Писар. А по-моєму, з ними розглагольствовать, що по воді батогом хлестать!
Пилип. Тобто ми такі дурні?
Писар. Не в том расчот…
Свирид. Ав чім же?
Писар. Што просвещенія на вас не видать…
Старшина. Нікоторої прибавки!
Пилип. З путящої балачки, то й ми дещо розжовуємо.
Свирид. Таки як добре пожуєш, то й розсмакуєш…
Писар. Сомніваюсь! Думаєте, што я єту орду не пробував цівілізувать? Двадцять разов принімався — не дєйствует! Ти йому образи, а він тобі лика!..
Старшина. Така навкруги необразованость!..
Денис. Це правда, господин старшина! Істинно, як на гладкому, як на черіні!.. Коли несила, то краще мовчати!..
Старшина (грізно). Тобі давно вже пора замазати рота!
Денис. То я його не геть-то ще й роззявляю!..
Старшина (скоса зиркнув). Чу-чю в хлів!
Денис. Та я… (До Харитона). Ходім! Началство, звісно, треба мовчати.
Пішли з Харитоном.
Писар. Скажіть нашим мужичкам: господа, просимо викушать по чарочці…
Денис (оглядається). Га?
Писар. О! (До Дениса). Ступай, ступай! По чарочці, так єто на них дєйствуєть! Примєрно, почну їм пояснять про телеграф…
Роман. Про телеграф? Навіщо ж це?
Писар. Как? Ото ж у нас телеграф проходить?
Старшина. Стовпи ото і дріт, то ж телеграп?
Роман. Ну?

Старшина. От тобі й ну! По ньому ж депеші йдуть. Примєрно: тут бренькни, а в Петербурзі чутно!
Писар. Заговорю з ними об суєтності мірской: вони сисчас собственную суєтность: "А чи не чувать там ще, чи скоро нам землі приріжуть?"
Пилип. Що в кого свербить, то він те й чуха.
Свирид. Кожному своє на думці. Мовляв: бондареві — обручі, шевцеві — ремінь, хліборобові — земля!..
Роман. На мою думку: селянинові до телеграфу ще мало клопоту.
Писар. Ну, то ви розводите каністель!
Старшина. Або як урядник кажуть: "мирхлюндію"?
Роман. Балакали б про те, що селянинові корисніш. Наприклад, хоч би розтлумачили їм "крестьянське положеніє"...
Писар. Вот не було печалі!
Роман. Ви, пане писарю, згорда дивитеся на мужика і лічите сезе надто розумнішим від нього; а коли б ви балакали з ним, як з рівнею, було б пуття. От сьогодні, наприклад, у нас велике свято, зібрали б ви громаду та й поміркували б гуртом: хто той, котрого усі християне в цей день величають?
Писар. Це діло попове! Спрощу вас: видали ви "рыцаря печального образа"? Так осьдечки він стоїть перед вами.
Роман. Скажіть, бога ради, від чого це, як тільки балачка наша доходе до краю, до діла, ви зразу починаєте замазувати мені очі чорт батька зна чим?
Писар. Но однако ж... Впротчем, я нісколько не охотен вам больш возражать, потому што нема тут такого третього, котрий би обсудив: хто з нас больш не при своїм умі-розумі!
Старшина. Слухайте мене! Я вам по настоящій совісті скажу, що з мужиком ніколи не слід у патьоки заходити. От я зже четвертий рік за старшину, ну нікоторої, щоб образованость яка, нікоторої прибавки!..
Роман. Це ви вже обидва починаєте воду товкти!
(Хоче йти).
Старшина (лапа його за рукав). Не любите правди? Постривайте-бо! Знаєте ви казку про "стрижене та голене"? Отак же і наш мужик: кіл йому на голові тешіть, а він таки своєї гнутиме! Як і "сбдухи праведні" виходитимуть з нього...

Роман. Які "сбдухи"?
Старшина. А як же? Як чоловік помира, то з нього виходять сбдухи праведні!
Писар. Ви, Юхим Ничипорович, не понімаєте Романа Софроновича, ну тольки я їх постяг. Вони хварисействують, єй-богу, хварисействують! Побули б вони у моїй шкурі лібо в вашом положенії.
Старшина. Борони, боже, усякого хрещеного і нехрещеного!
Пилип. Та нужда навчить коржі з салом їсти.
Свирид. Ого-го, ще й як їстимеш!
Старшина. А може, це овсім не до вас річ? Знаєте примовку: мовчи, дура, не з тобою гаварять?
Писар. Всяке животне повинно знати свій хлів!
Роман. Та й я те ж кажу. (Сміється).
Писар. Ну што ви? Ех, ви вочєнь вумниє!
Старшина. Мужикові дай волю, він зараз з тобою запанібрата або на груди сяде.
Роман. Коли б же то теля та не забувало свого хліва?
Писар. Ви же єто у какую ноту ударяєте?
Старшина. Я ледве-ледве за три года набив руку.
Пилип. Еге ж, аж набубнявіла?
Старшина. Чу-чю!..
Пилип (тихо). Ну-ну, не дуже. (Пішов, за ним Свирид).
Старшина. Посадови кого другого на моє місце — здуріє!
Роман. Не здуріє, а задуріє! Та як і не задуріти: з мужиків та зразу в пани вскочити?
Старшина. Як? Таджже ондечки, як була у нас нападенія...
Роман. На кого?
Писар. Юхим Ничипорович неправильно виражають! Вони кажуть про епідемію!
Старшина. А як ящур напав худобу? А чума?..
Роман. Куди це ви розмову заламуєте?
Старшина. То-то ж бо й є! Скотину велено вбивать, а громада почина бунтувать! Отут і впорядкуй! Старшина, кажуть, з чумного вола обдер шкуру і продав; а ми своїх з шкурами будемо закопувати?
Роман. А нащо ж ви з свого вола шкуру здерли?

Старшина. Нащо?.. Ну та вже... І знов скажу ще й так: чума чумою, ящур ящуром, а як об самуварях? Як понаїздять: справник, становий, дохтур... "Подай самуваря!" А іноді: "Подай сахарю-чаю!" Десятник, хіба він що зугарен? Звели йому самуваря зогріти, він і наллє туди води, куди слід вугілля вкинути. Єй-богу, правда!
Роман. Та все ж таки я не розберу, навіщо ви мені про це кажете?
Старшина. Навіщо? Тепера двоє лошат урядникових на зимівлі, телиця станового...
Писар. Довольно, Юхим Ничипорович! Усіх обов'язаностей за одним духом не вимовите.
Старшина. Ні, я к примеру кажу, що треба ж з чогось потягнутись?
Писар. Разві ви не сообразіте, що Роман Софронович взяли собі воображеніє, що всі тут дураки?
Роман. Он до чого вся балачка тичеться! Митці!
Писар. Смішно вам? Важна комерція. Що ж, Юхим Ничипорович, розговівшись, поїдемо на земських у проминаж?
Старшина. Ото тільки тобі і втіхи, що інколи проманажишся.
Писар (до Романа). Ви чванитесь тим, що вчилися у городському училищі?
Роман. Збоку видніш, хто з нас чваниться.
Писар. Но і я, мілостівой государ, і по школах вчився, і промеж людей, можеть, боліє бував, нежелі хто? А при том захачу — поведу разговори; но могу і пренебреженіє сказать! (Іде).
Старшина. Поштеніє! (Простяга руку). Давай-те-бо руку? (Чоломкається з Романом). Чудний чаловек! А бодай вас!.. (Махнувши рукою, йде).

ЯВА 7

Тіж і Чикалка.

Чикалка (на порозі крамниці). Господа, неужто, дискать, ви обминьоте мою убогу хижину?
Писар. Юхим Ничипорович, зайдем "в хижину бедную, богом хранимую"?
Старшина. Та воно можна.
Чикалка. Не обідьте, дискать, господа, маленького чаловечка! Маленького, дискать, усякий можеть обідить!.. Милості просю!

Старшина. Що ж, вступим на часинку?
Пішли.

ЯВА 8

Зінька і Роман.

Зінька. Ти, може, не захочеш і похристосуватися зо мною?
Роман. Чому? Це ж закон… Давай похристосуємось.
Зінька. Обійдеться? Закон… А якби не закон, то тобі б і однаковісінько?
Роман. Чого-сь єретуєшся?
Зінька. Може, від того, що ти такий засмучений.
Роман. Ні, я… Не сам себе чоловік засмучує, а пригода: бажаєш супокою, а натрапиш на журбу.
Зінька. Виховуєшся, через те й балакаєш загадками?
Роман. Які тут загадки? Діло як на долоні.
Зінька. Ну й чого-таки й справді сумуєш? Хоч би ради празника повеселішав.
Роман. Не сплинуть радощі у думках, коли почуваєш в собі болячку, котра щохвилі гірш ятриться.
Зінька. Бо колупаєш болячку! Не колупай, швидш загоїться. Та що вже?.. Навіщо б я мала ховати очі та лисичити? Не зволікайся краще, а кажи прямо: Зінько, ти мені обридла!
Роман. З якого ж побиту так скажу?
Зінька. А як же ще? Здмухни зразу, як пилину з долоні!
Роман. Не з того краю починаєш, сестро, розмову, то ніяково й міркувати. (Хоче йти).
Зінька. Думаєш, що я й досі не догадуюся? Бачу вже я добре, що коли не тепер, то в четвер!
Роман. Неспароване нащо й розрізняти? Воно й без того нарізнь…

ЯВА 9

Ті ж і Ганна.

Ганна (до Зіньки). Ти осьдечки, а я тебе в церкві дивлюся.
Роман пішов у церкву.

Зінька. Душно в церкві.
Ганна. Давненько, давненько не бачилися! Я тебе насилу пізнала. Куди ж нам до вас: багачка! Воно вже й скрізь так повелося: багачі до багачів туляться, а злидні одно другого зажирають!..
Зінька. Не розберу, чого де ти і за віщо докоряєш?
Ганна. Та... як же тобі живеться-поживається?
Зінька. А так...
Ганна. Ніби збентежена чого? Догадуюся! Чи правда, що Самрось знущається над тобою й досі?
Зінька. Всі знущаються, кому забагнеться.
Ганна. А ти все не скоряєшся, не мовчиш? Чула!.. Кажуть, що якось Самрось вернувся п'яний додому, роздяг тебе до сорочки, а косу забив кілком у лаву та як почав тебе катувати!..
Зінька. І косу прибивав, і до стовпа налигачем прив'язував... Кому ж іншому боляче від того, як не мені?
Ганна. Ой лишко, лишко!..
Зінька. Жалібниць багато, та допомоги ані гич!
Ганна. Ох, жіноча доле, бодай тебе блискавкою запалило! А оце вже як Роман прийшов додому, то, кажуть, колотнеча утишилась? Нібито Роман, господи, як тебе жалує?..
Зінька (зітхнувши). Та жалує ж!.. Тільки що ті жалощі жалчіш від кропиви.
Ганна. Це правда, що як хто заступається, то ніби ще болячіш робиться!.. А свекруха ж як з тобою?
Зінька. Яким вітром на неї повіє, таким вона й диха... Цур їй, такій розмові, обридла! А тобі ж як дихається?
Ганна. Що мені? Хіба мені було з кого вибирати: у наймах зросла, з наймів і заміж пішла. Чула ти приказку про сірого вола, що робе він до втоми, а його за те ще більш поганяють? Отже, я, либонь, і сірого вола заламала б у ярмі. Десять діл за одним заходом і кипіло, і горіло в мене. Два роки мов у пеклі була!.. Чоловік у мене, він би й нічого собі, коли ж похнюпа: поскаржусь йому на свекруху, а він мовчить!.. Поскаржилася раз, поскаржилася вдруге,— бачу: не варто більш і скаржитись. Відтоді замовкла я, мов у рот води набрала! Та цим тільки й переважила свекруху.

Зінька. Зато ж нарешті доскочила щастя?
Ганна. А що воно таке, оте щастя, скажи мені? Та й задля кого воно, мовляв, писане? Не зазнала його змалку, то вже враг матиме й до останку! Що ж, дітки у мене підростають, свекруха втомилася гримати... Неначебто благодать у нас в господі. Хлібець у нас не позичений, є й худібка, є одежинка,— сказать: заталанило! Тільки що сила вже не та в мені... (Зітхнула). Ось чого мені тільки й шкода: силоньки моєї!
Зінька (промовчала). І невже, Галю, ніякі думки тепер тебе не турбують?
Ганна. Які думки? За клопотами чи знайдеться час баблятися ще з якимись думками?.. Колись і думки цвіли і рясніли, та пополовіли і зав'яли... Цур їм! Ходімо, гей, у вограду та посидимо: ноги біда як болять! Четверо день то, либонь, і не присіла, і на часочок не прилягла! Паски сама попекла, свекруха й за холодну воду не взялася, хату пошпарувала і вибілила, дітвору пообшивала і пообмивала!.. Коли б ти заглянула в мою хатину, сказала б, що в раю!..
Пішли.

ЯВА 10

Хведоска, Мотря і Любка.
Мотря (оглядається). Це ж Жлуденкових невістка, Зінька. Ач, як гарно вбрана! А доброго намиста скільки, аж шия вгинається!..
Хведоска. Чи не пішли вже батько додому?..

ЯВА 11

Ті ж і Роман.
Любка (побачила Романа). Він, він!.. Глянь, Хведоско!
Хведоска. Хто? (Побачила Романа). Байдуже.
Мотря. Ач, неначе той яструб зорить! (Ніби голосно). Кого ти там визираєш? Куди ти очі зводиш, осьдечки вона!..
Хведоска (затуля їй рота). Чи ти при своїм умі?
Мотря. Він хоче, Хведоско, похристосуватись з тобою; зостанься тут, а ми підемо.

Хведоска. З якої речі? Нізащо не зостануся!..
Мотря (схопивши її за руки, крутить навкруги).

Керелесі, керелесі,
Ходе Керел вздовж по плесі,
Керелиха понад плесом,
Керелята попід лісом...

Хведоска. Що-бо ти робиш? Та ну, не пустуй, відчепися!.. Пусти-бо!.. Ой, що ж оце, Мотре, ти зробила зо мною? Хі! У голові, мов у дзвони гуде!..
Мотря і Любка хутко втікають від неї.
Роман. Це вони чи не нарочито покинули її?
Хведоска. Чи не чудасія! У очах неначе колеса крутяться!.. От навісна дівка! Жовто як!.. Памороки геть заморочило!.. Не втраплю, куди і йти... Постою трохи, поки опам'ятаюся... (Помовчала). І що це Мотря вигадує? Раз по раз, каже, як тільки він увійде в церкву, то так і ввіп'ється в мене очима... Хіба тоді, як став насупротив мене, то ніби й справді впився? Еге ж, впився!.. Радій, Хведоню! Раденька, що дурненька!..
Роман. Піду їй навперейми. (Іде).
Хведоска. Байдужісінько йому до мене: і не до мислі я йому, і не під плече... Він дукар, багацький син, та ще й грамотний, а я... Бог з ним! Ніколи вже й не думатиму про нього, щоб більш і не снився мені...
Роман (підходить до Хведоски). Отак несподівано зустрілися!
Хведоска. От тобі й раз! (Засоромилася).
Роман. Христос воскрес!
Хведоска. Де ж це батько? Чи не пішли вже додому?
Роман. З празником! Не гнівайтеся, що я... Чи у вас христосуються з чужими парубками?
Хведоска. Де ж це дівчата?
Роман. Тепер вже так повелося, що: що вулиця, то й звичай; що хата, то й закон. Може, ви гніваєтеся, що я знічев'я перепинив?
Хведоска. Я... я не знаю. Чого мені гніватися?
Роман. Ви щоразу обминали мене, ніби полохалися або ж боялися зустрічі?

Хведоска. Може, й полохалася.
Роман. Чого? А писанку маєте?
Хведоска. Та що з того?
Роман (вийма з кишені писанку). Моя осьдечки!
Хведоска (глянула на писанку). Ой, яка ж гарнісінька!
Роман. Поміняймося хоч так, коли боїтесь похристосуватись.
Хведоска (дивиться на писанку). Городська! Мабуть, не дешева!
Роман. Візьміть же!
Хведоска. З якої причини?
Роман. Не хочете похристосуватися? І не гріх же вам?
Хведоска. Хіба ж гріх?
Роман. Так здавна заведено, не нами — Христос воскрес!
Хведоска. Та вже воістину.
Христосуються і міняються писанками. Народ виходить з церкви і розіходиться.
Зінька (приходить в глибині кону). То це ось з кого дівчата регочуть? Насилу, кажуть, Мотря звела їх докупи! (Наслухає).
Хведоска. Чи й не хитрі ж?
Роман. От ми й спізналися.
Хведоска. Еге… спізналися! Ой, хитрі ж!.. А цю писаночку покладу біля образів.
Роман. А я наважався було у церкві підійти до вас.
Хведоска. Де ж таки! Дівчата й так вже глузують з мене, а то б…
Роман. Як вийшли ви з церкви, я й подумав: це ж і сьогодні не доведеться спізнатись?
Хведоска. Велике щастя!
Роман. Вам, може, й байдуже, а мені то й празники були б невеселі!
Хведоска. Так би то я вам і поняла віри?
Роман. Невже ж ви й досі не постерегли, що я ніколи й очей з вас не зводив? Пам'ятаєте, коли я вас уперше побачив?
Хведоска. Пам'ятаю… Та що з того?
Роман. Ще відтоді запали ви мені в душу!..

ЯВА 12

Ті ж і Мотря.

Мотря (проходить повз Зіньку). Затуляйте очі, щоб не побачили вуха! Зінька пішла.

Та годі вже вам, невже й досі не намилувалися?.. Либонь, вже й ті, котрим не слід бачити, більш вчули, ніж ви набалакали.

Хведоска (полохливо). Хто, сестричко?

Роман (до Мотрі). Христос воскрес!

Мотря. Чисто! (Регоче). Давайте писанку, то буде й воістину! А без писанки умийтеся!..

Роман. Я вам опісля.

Мотря. Цебто набір? Чисто! У нас набір тільки лаються. Обіцянка-цяцянка, а дурневі радість! Ось приходьте сьогодні увечері до нас: музики гратимуть, гойдалка висока-висока!.. Парубки гратимуть у довгої лози, у тарана; дівчата — у ворона, у гусей!.. Весело!.. Ви умієте танцювати польки? Тільки приносьте писанку, тоді вже буде настояще воістину! А що вже ми ждатимем вас, то аж очі лізтимуть нам на лоба! Правда, Хведоню?

Хведоска. Може, хто й ждатиме!

Мотря. Тільки не ти? Чисто! (До Романа). Умієте танцювати польки? Чого ж ви мовчите?

Роман (усміхається). Я за вами і не похоплюсь балакати.

Мотря. У нас така чутка йде, що ви дівчат сахаєтесь.

Роман. Мало чого не плетуть!

Мотря. Може, й соромитесь підійти до дівчини, а що вже очима, то ловко промовляєте! Прийдете чи погордуєте? Що тут від вашого хутора: доброму молодцеві тричі палицею кинути!

Роман. Я радніший хоч і щовечора!

Мотря. Вже й щовечора! Чуєш, Хведоню! Мало чого вам не забагнулося б! Правда, Хведоню?

Хведоска. Почни дратувати!..

Роман. Кажуть, що ваші парубки задьори?

Хведоска. А вам що до них?

Мотря. А що, вже й заступниця у вас знайшлася?

Хведоска (засоромилася). Отакої вигадай!

Мотря. Постановите кварт зо дві горілки — правда, що в нас і такі вже є,

котрі лимонаду п'ють, — то наші кавалери зразу приймуть вас у свою юрбу!
Роман. Коли б тільки й клопоту, то й піввідра можна.
Мотря (дражнить). Чисто! "І піввідра"!.. Всіх купимо й продамо?
Роман. Не в тім сила…
Мотря. Еге ж, що кобила сива?
Роман. Одначе у вас дівчата гострі на язик!
Мотря. А що на серце, то ще гостріші!
Роман. Я ж увечері прийду. (Уклонившись, пішов в крамницю).
Мотря. Милості просимо, доки цих не зносимо!
Хведоска. Ну й яка-бо ти! Цить-бо!.. Він ще й розгнівається!
Мотря. А хіба в нього серце з перцем? Ну, Хведоню, що?
Хведоска. Що таке?
Мотря. От і зустрілися, і похристосувалися!..
Хведоска. Хіба не можна?
Мотря. Надивилися вволю одно другому в вічі? Ще хтось дивився та аж зеленів!..
Хведоска. Хто?
Мотря. Опісля довідаєшся! Він усміхнувся, ти зітхнула; потім він зітхнув, ти усміхнулася — навіщо та й розмова? А перснів багато зняв?
Хведоска. І не думав!
Мотря. Ану, покажи пальці! Я всі твої персні знаю. Ну вже ж і парубок — кваша якась, а не парубок! Хоч би одного перстеника зняв!..
Хведоска. Так би я йому й дала, якраз!..
Мотря. А де ж його писанка? Чи й писанки не дав?
Хведоска (показує писанку). Осьдечки-о!
Мотря. Та й гарнісінька! Що-то як багач!
Хведоска. І навіщо він її дав, дуже потрібна! Віддам її кому-небудь…
Мотря. Віддай мені?
Хведоска (хова). Навіщо ти його кликала на вулицю?
Мотря. Ой Хведоню, Хведоню!.. Ану, глянь мені в вічі!
Хведоска. Не хочу!
Мотря. Думаєш від мене виховатись?
Хведоска. Сестричко, голубко! Не кажи нікому, нікому!..
Пішли.

ЯВА 13

Роман і Самрось.

Самрось (під чаркою). Приїздіть же сьогодні до нас, кумцю-душко! (До Романа). От бачиш, який я справний? Хоч і додому тепер... Вмент вродився, як на папері списаний! Поганяй!..

Роман. Залив очі, тільки блимаєш?

Самрось. Знаєш, як кум-лавошник каже: "Нікогда і вовік да не забуде чоловік..."

Роман. Чого?

Самрось. "Да не забуде!.." Так воно й далі, як по складам, так і по верхам!.. Аз, буки, вєді, глаголь, добро, єсть... А ти розумний? От ти і розжуй, куди воно націля. Чай-чай, примічай, куди чайки летять? Гляди тут, а я там!.. Он куди воно влуча!..

Роман. Мели в гурт, завтра розберемо. Мудрій!

Самрось. Один дурень укине каменя, а десять розумних не витягнуть,— от тобі й замок! А ти одімкни!

Роман. От насмоктався!

Самрось. Хто? Я не п'яний, ні! Я не п'ян, ну тільки грубіян!

Роман. Воїн!

Самрось. Авжеж! Роздайсь, море,— тріска пливе!..

Роман. Замість того, щоб дома розговітись, у своїй сім'ї...

Самрось. Ов, ти розумний! Такий розумний, аж дурний! Дома нема мені простору!.. Кум-лавошник зробе мене помещиком, бо вже мені міщанське коліно надоїло!.. А вгадай: на чім кум горілку настоює? Не вгадаєш! Ну і смашна ж!.. Там така смашна, що й мертвий зачмокав би губами!.. Випив натщесерце...

Роман. А як батько благали: "Не пий, Самросе, хоч до обід".

Самрось. А що мені батько? Вони мене коли-небудь били? Ні! Які ж вони мені батько? У мене є мамаша. Мамаша мене били качалкою, ну, я їм і скорюся-о! "Нікогда і вовік да не забуде чоловік!.." Я мамашин, а ти батьків,— от ми й поділилися! Мене треба було бити, ой як бити!.. Мене не били, сили з мене не витовкли, вона й муцюється в мені!.. Тобі он куди шлях, а мені он куди: путь-дорога стовповая!..

Роман. Де ж це Зінька?

Самрось. І буду бунтувать? А що ти мені вдієш?
Роман. А те, що й щоразу! Візьму на оберемок і та й укину у хургона.
Самрось. Не дамся! Я запорожець! Бова Королевич! Дмухну на тебе, і ти впадеш!.. Кум-лавошник, як тільки дмухну на нього, так зразу і беркицне, аж ноги задере!
Роман. Дурять тебе та гроші з кишень вигрібають.
Самрось. Мене? Ов! Ні!.. Ми з кумом-лавошником візьмем землю в оренду, всю округу візьмем, а мамаша грошей дадуть!.. Куплю мамаші хваїтона, зонтика, щоб і в хаті під зонтиком сиділи,— он як я мамашу почитую! Сьогодні "празник празников, розрішеніє вина і єлея. Алілуя!" Я сам у святцях вичитав.
Роман. Ну, годі, гайда їхати!
Самрось. Ані з місця!
Роман (бере його за поперек.). Як бачу, то я тебе честю не вблагаю?
Самрось. Не руш!.. Уб'ю!.. Пусти-бо!
Роман пускає його.
Але ти й здоровий, як ведмідь! Невже ж ти дужчий від мене? За-да-ча! (Зітхнув). Романе! Навіщо мене мамаша оженили?
Роман. А твій же розум де був?
Самрось. Звеліли: "Оженися!" Я й оженився. Я був би вольний козак: куди скортіло, туди й полетів. На страженіє? Давай ружо! В Америку? Хоч зараз! Оженили мене і, як у того Самсона, половину сили відняли… От я й б'ю Зіньку, б'ю, анахтему, на ній помщаюсь!.. А на кому ж мені помститися? Коли б Зіньки не було на світі, я, може, зовсім не женився б!.. Мамаша кажуть: "Вона багата, сирота, скільки грошей і всякого муществa!.." Я й оженився. Тепер вона мені мов поперек горлянки стала!

ЯВА 14

Ті ж і Зінька.

Самрось. Ось і мадам а! Десь віхри носили та й знов притирили на мою голову!
Зінька. Тебе як ухоплять, то навряд чи вирвешся!
Самрось. Га? Як? От вже в мене і руки сверблять на неї!

Роман. Ну-ну, не дуже! Ходім.
Самрось. Що ти сказала?
Зінька. Пролетіло!
Роман. Ходім-бо, кажу!
Самрось. Мовчать! Во хрунт!
Роман тягне його за коміра.
Ти мене честю просиш?
Роман (тягне). Та честю ж!
Самрось. Пусти, я сам піду. (До Зіньки). Розумієш ти, вівця необразована, мене честю просять, я й піду. (Пішов).
Зінька (перепиня Романа). То це ти й навсправжки задумав мене залишити?
Роман. Як то залишити? В тебе, бачу, й сорому нема? Зінько! Не силкуйся мене зіпхнути у ту борозну, в котру я несамохіть ступив!.. Вдруге вже я не піду на гріх!
Зінька. Ось яка несподіванка з'явилася?!
Роман. Чому несподіванка? Та невже ж за один необачний ступінь я мушу змарнувати свій вік? Я проклену той час-годину, коли, забувши сором і гріх...
Зінька. Чи не пізно буде каятися?
Роман. Не пізно, ніколи не пізно!
Зінька. То ти ось який?
Роман. Я стільки ж винен, скільки й ти!
Зінька. Женися, женися!.. Благословляю тебе обома руками!

ЯВА 15

Ті ж і Самрось.

Самрось. Що ж ви, господа дворяне, пожалуйте!.. Я вже й коней запріг, нашилники втягнув... Хургон з каретним ходом готов!.. Папаша на хургоні сидять і так ловко виспівують: "Святися, святися!.."
Зінька (до Романа). Романе! (Хапа його за руку).
Роман (вирива руку). А, відчепися!
Зінька. Романочку, пропаду! Відпихаєш?
Роман. Зінько! Благаю тебе, відсахнися від мене! (Пішов).

Зінька (ламає руки). Оце ж і всеї розмови, оце ж і всеї поради!..
Самрось. Чуєш ти, губернанка, мадиска, гайда їхати! Просити тебе?
Зінька. Бери, катюго, мерщій за коси та й волочи, як паплюгу!
Самрось. А бодай ти не діждала, щоб я об тебе паскудив руки на перший день великодня.
Зінька. Харцизе, скажена собако!
Самрось. Чи не анахтемська манухвиктура! От же не випразникую!..
Зінька. Удар, удар! Отут ще не бив, отут ще є живе місце!.. Ненавиджу тебе!.. Розірви ж мене!..

ЯВА 16

Ті ж і Роман.
Роман. Вже колотнеча?
Самрось. Та нехай мене свята паска поб'є, коли я її хоч мізинцем черкнув!
Роман (до Зіньки). Ідемо, сестро, додому.
Зінька. Гріх, сором? Ач, який святий та божий, без драбинки лізе на небо! (Пішла).
Самрось. Ну як таку гадину не бити? А ти щоразу обставав за неї.
Роман. Та годі вже! Мало чого не трапляється?
Самрось. Ну, щастя її, що сьогодні Великдень!
Завіса

ДІЯ ДРУГА

Простора міщанська кімната. Стіл, покритий гарною скатеркою, дзиглики, картини: "Страшний суд", "Хождение души по митарствам", "Кот Катафеич", "Била жонка мужика" і т. п. Дзеркало, шафа, скрині, постіль з подушками під стелю; одежа і всяке збіжжя.

ЯВА 1

Роман (ввійшовши з середущих дверей, підходить до бокових дверей, відкіля чутно гуртовий спів: "Калина-малина, а разовий цвєт..."). І коли ця гульня скінчиться? Одні гості в хату, другі з хати, треті на поріг — вісім день, мов в трахтирі! (Сів край столу). Радився з батьком про свій замір. Як тепло, як сердечно вони міркують. "Не шукай,— кажуть,— сину, розкошів, а шукай доброго серця; бо розкоші від людей, а серце від бога!" Яка щира у батька душа, яка світла! Шкода, що пригнічена вона під материну волю!.. Дивне щось коїться з нашою сім'єю: може, воно й здавна так було, тільки що змалку, певно, я цього не спостерігав? Мати все загарбала до своїх рук і всім керує в хазяйстві; а батько, мов той підбитий птах, на все відмовчується або ж тіка з очей... Одійди, каже, от зла!.. Ціле літо у пасіці живе, а зиму у попа паламарює... Самрось бовтається, мов те колесо без загвіздка... Вісім год не був я дома; прийшов і здивувався!.. Щодень гармидер, сварка, лайка, гвалт-розгардіяш!.. Зайвий я тут, чужий, зовсім чужий!.. Треба ж, як на те, щоб ще й лихо скоїлося! Як воно скоїлося — не збагну! Пам'ятаю, що була беседа перед великим постом, якраз на пущення. Сказать би, що я п'яний був, так ні ж!.. Чи така вже невгамонна, дика натура чоловіча, що не властен він боротися з жагою, котра раптом, мов полом'ям, обхопе його і доведе до гріха!.. Самрось ударив Зіньку, я обстав за неї, нас розборонили... Зінька вибігла з хати, мене ніби що кольнуло в серце. Думаю: біда буде! Побіг прожогом за нею, догнав вже аж біля річки, над ополонкою... Почав її благати не губити своєї душі, почав заспокоювати... Тут і вчинилося лихо!..

ЯВА 2

Зінька (виходячи з бокових дверей). Він тут? Не можу його бачити!.. (Хоче вернутися).

Роман. Зінько! Ти всі празники обминаєш мене, обмовчуєш!..

Зінька. Перш ти обминав мене та обмовчував, а тепер моя черга! Ніби це тобі не однаково?

Роман. Хотів би я побалакати з тобою по серцю.

Зінька. Еге ж... Як з сестрою?

Роман. Не ремствуй, Зінько!

Зінька. Не ремствую ані крихотки ані капелиночки,— байдуже! Дійшло вже до байдужого!..
Роман. Нам слід побалакати без пересердя!
Зінька. Та так же ж!..
Роман. Побалакаймо щиро?
Зінька. Минулося!
Роман. Я, яким був, таким і зостався.
Зінька. Ти не таким здавався!..
Роман. Про це ж ми й мусимо спокійно, без суперечки, без уразів поміркувати. Здійми ти з мене той гріх, котрий, мов невсипучий ворог, спотання, підповз до нас і став меж нами з ножем; скажи ж, що й ти винна. Відсахнемо ж його від себе, щоб не зосталося ані іскорки, котра згодом розжеврілася б… Забудемо його…
Зінька. Чого ти так турбуєшся? Кажу ж тобі — байдуже?! Чи, може, я не втраплю за твоєю думкою? Заморочено мене, задурено! Одне бачу, що пропаща я навік!..
Роман. А, боже мій!..
Зінька. Навіщо ти щоразу обставав за мене, навіщо впутувався промеж нас?.. Чоловік і жона — одна сатана!.. Нехай би Самрось убив мене!.. Скільки разів хотіла я стратити себе, наважалася шугнути в ополонку, під лід, к чортам на виринки!.. Щаслива б була!.. Ти зупиняв мене, благав — навіщо?
Роман. А навіщо, навіщо! Легко хіба було дивитися на твоє горювання?
Зінька. Зате ж тепер мене зовсім заспокоїв!.. Як же мені тепер легко, як любо!.. (Кланяється). Спасибі ж тобі, братику, за твою прихильність, за твою оборону і щирість!.. Серця не чую від твоєї щирості!.. Учора кинулася на мене ряба корова і мало-мало не розпанахала мене, та де не взявся Сірко та й загавкав на неї і одігнав… Чи не побігти мені оце й до Сірка та заразом і йому вклонитися?
Роман. А навіщо я сюди прийшов? Меж чужими треба було довіку зоставатися. Захотілося дихнути повітрям рідних нив, глянути на рідну оселю, спочити під рідною стріхою!..
Зінька. Бодай же тебе, братику, побила лиха година та нещаслива!
Роман. Бодай!.. Коли я так тяжко винен, коли моїй провині нема покути, бодай грім убив мене, в землю ввігнав!..

Зінька. Не накликай — не вб'є і не вгоне!.. Тобі жити та бога хвалити, а мені животіти!.. Гріх? Сором?
Роман. Коли б я кохав тебе, тоді не побоявся б і гріха! Ти знаєш, що я здавна, скоро прийшов сюди, покохав другу, і про це я тобі не раз казав... Ось де той гріх і сором!.. Бог мене судив би, а була б ти не Самросевою, а моєю! Не це зупиня мене, ти сама бачиш!
Зінька. Що ж вона — краща за мене?
Роман. Про те серцеві відати, а більш нікому! Ми з тобою обоє винні, бо ми люде; а судитиме нас бог! Скажи, що ти не грішна?
Зінька (покачала головою). Бог з тобою! Коли не до мислі тобі, що ж?.. Не виную тебе, ні!.. Сама винна!.. Сама винна!.. (Чуло).

Не жаль мені на гадоньку та воріноньку,
Як жаль мені та на свою голівоньку!..

О, коли б у цю хвилю хто розчавив оцю скажену голівоньку!..
Роман. Сестро, голубко, заспокойся!
Зінька. Мовчи! Не балакай зо мною улесливо, ті речі печуть мене, ятрять!.. Я сама, сама розмаю своє лихо!.. А не зможу-загину! Все минеться, все зашеретується, як річка від морозу...

ЯВА 3

Ті ж і Ганна.
Ганна (з дитиною на руці ввіходить з середущих дверей). Христос воскрес! З празником та з проводами!..
Роман. Воістину! Либонь, подруга Зіньчина?
Ганна. Була колись нею...
Зінька. І завжди...
Роман. Просимо сідати. Спасибі, що завітали... Я не буду заважати вашій розмові...
Ганна. Наша розмова — як полова: не чіпай — лежить, дмухни — летить!..
Роман пішов.
Забігла до тебе не на довгий час, доки там чоловік напоє худобу... Ідемо

оце у ярмарок, думка, щоб на ніч і додому, бо двоє вилупків зосталося, а оцього (усміхаючись, показує на дитину) взяли з собою. Хотіли завтра їхати, так завтра ж понеділок, важкий день.
Зінька. Еге ж...
Ганна (дивиться на неї). Плакала, чи що? Ніби дуже стурбована!.. Може, я, як той татарин, не в час?
Зінька. Як?.. Не вигадуй, я рада... Може, поснідаєш?
Ганна. Спасибі! Дома поснідали. (Сіла). Ведемо оце дещо з худібки у ярмарок; думка кой-що продати або заміняти. Ідемо повз ваш хутір...
Зінька. Бодай він згорів. Щоб пожежею поняло, щоб вихром змело!..
Ганна. Дійшло до серця? Я й кажу своєму похнюпі: чи не забігти мені до Зіньки та одвідати? Колись, кажу, товаришували, як ще я служила у наймах у її опікуна; і на вечорниці вкупі ходили...
Зінька. Недовго ходили!
Ганна. Чи тобі було хоч шістнадцять год, як заміж ішла?
Зінька. Не знаю!..
Ганна. Мабуть, не було. Я вже була дівкою дохожалою, а ти зовсім була дитиною... Рано зав'язали світ. Достеменно, як у тій пісні каже:

Гиля, гиля, сірі гуси,
Та на тихий Дунай,
Зав'язала головоньку,
Тепер сиди та думай!..

Сім год прожити у пеклі — не поле перейти. За такий час гиржа залізо з'їсть!..
Зінька. Кажуть, як сім год людина не говіє, то стане чортякою; а я сім год меж чортами живу!
Ганна. Але ж і змарніла ти!
Зінька. Чи в'яне квітка під росою на сонці? Чи змарніла б, коли б не горе?
Ганна. Сушить воно, в'ялить!..
З другої хати чутно спів і скрипку.
Весело у вас! Гостей налізло, мов до причастя: повозок та хургонів повне подвір'я... Мабуть, все значні люде?
Зінька. Є усякі... Цур їм!

Ганна. Як же твої празники минули?
Зінька. Слізьми розговілася, слізьми й заговіюся.
Ганна. Знаю, знаю по собі!
Зінька. Не знаєш, Галю, не знаєш! Не те, що ти думаєш, зовсім не те!.. Що чоловік поневіряється, що свекруха гризе, хіба то велике горе? Таке горе, як лиху славу, рукавцем розмаю!...
Ганна. Та... Накликай талану, а безталання й само тебе здиба! Що ж трапилося, розкажи.
Зінька. Невже ж ти, Галю, не береш навздогад? Нарізнь пішли наші думки... Не виную його, а все ж боляче!
Ганна. Про кого ж це ти?
Зінька. Зараз ти його бачила.
Ганна. Зіню!.. (Дивиться їй у вічі). Невже ти покохала Романа?
Зінька. Ц-с! Не нагадуй, боляче!..
Ганна. Так... Так я й вповала! Та й як же ж інакше? Жила ти тут, мов у домовині, сім год пресвітлої години не бачила; а з'явився Роман і, мов зірочка, освітив темну яму... Скільки не плющ очей, а все кортітиме тебе споглянути на зірочку ясну!.. І він тебе коха?
Зінька. Коли б же то, чи призналася б? Він жалував мене!.. Жалував, а я, дурна, нерозсудлива, марила... Тепер він задумав женитися!
Ганна. На кому?
Зінька. У вашій слободі вона...
Ганна. Чи не на чабанівні? Стривай-бо! Чула я, чула, що Роман унадився в нашу слободу. То це він он куди? Що ж, поможи йому, боже! Сім'я путяща, та ще й куми мої!
Зінька. Скажи по правді: краща вона від мене?
Ганна. Хведоска? Це таке діло: кому хто припаде до серця!.. Нехай жениться, довго хіба до гріха?
Зінька. До якого гріха? Стривай! Чи я стерялася, чи всі люде навкруги мене ошаліли? Гріх? Скажи ще: сором?
Ганна. А то ж як?
Зінька. По своїй волі пішла я за Самрося? Хіба по добрій охоті зв'язала з ним свою руку? Везли мене до шлюбу, мов на заріз: сторгували й продали, ніби поле чи деревину!.. Дитиною я була, сама ж кажеш. Чий же це гріх? Вік мій молодий занехаяли, знівечили життя!.. Чий же це

сором? Чи пишалася я хоч годочок своєю красою? Чи глянула я на світочок? Чий це гріх? Мій! Всі безгрішні, одна я нескаянна грішниця?.. Божою волею чи людською силою світ мені зав'язано? Взяли дитя недоросле, дівча нерозумне і стратили!.. Чий же це сором? Мій, мій!.. Я почула в собі серце... Посадови курча в тісну клітку, воно зросте і або загине, або ж розлама клітку! Не присягалася я під вінцем, мовчала!.. До вінця і від вінця везли мене одеревенілу!..

Ганна (не зна, що й казати). Як вже там не скоїлося, а закону не переламлеш...

Зінька. Закону? Якого закону?... Це, Галю, не закон!.. Не вмію розказати тобі, а як сама з собою балакаю, тоді розумію себе і бачу, що все в мені говоре, що нема ніякого закону в моїм шлюбі з Самросем, нема!.. В'яжуть злодія, він зна, за віщо його в'яжуть! Забивають в заліза душогуба, він зна, за віщо. Вола б'ють, і віл навіть зна, за віщо його б'ють!.. Мене ж б'ють, за коси волочать, налигачем крутять, і я не знаю, за віщо. Це закон?

Ганна. Так вже коїться у світі... Один бог відає!..

Зінька. Не відає, ні!..

Ганна. Не кажи так, Зіню, гріх!

Зінька. Знов гріх?

Ганна. Розпустила ти своє серце, навіть і про бога забула!

Зінька. Ні, Галю, бог про нас забув!

Ганна. Зіню, тебе страшно й слухати! Хто з жінок не бідкається? Хіба й я не пила гіркої? Випила, випила до денця!.. Терпіла, а як вже доходило до нестерпучого — впаду навколішки перед образами, голосю-голосю, аж усе в мені голосе! Виголосюся, що вже й гласу не стане, тільки рипить у грудях, мені й полегша.

Зінька. Нема чим голосити! Запеклося, зашкарубло!..

Ганна. Ось послухай мене, Зіню, голубко! Я б радила тобі ось як. Ми збираємося з свекрухою перед зеленими святами у Київ, на прощу...

Зінька (хутко). Піду і я з вами, піду!

Ганна. Там помолишся та відговієшся!

Збоку чутно голос Самрося: "Гей, де ти, моя-нечужая?"

Вже гука? А ще скажу й так: жируєш ти! Це все з баглаїв... Погнула б спину на спеці та вмилася б кривавим потом — не зажирувала б!

Розпустила ти своє серце! Та нема краще, як задавити його, притоптати... Цур йому!
Зінька. Піду, піду у Київ, на прощу!.. Помолюсь то й бог мені допоможе. Коли б тільки скоріш іти!
Ганна. Раніш зелених свят невправка!
Самрось кричить: "Гей, жінко, перед мої очі!"
Забарилася я в тебе. Прощай! Оце, чи я не здуріла? І забула, що тепер "прощай" казати гріх!
Зінька. Годі, годі про гріхи!..
Ганна. Аж до вознесенія тільки й можна казати "Христос воскрес!" та "воістину". (Б'є злегенька дитину по руці). А куди ти руку засовуєш, куди? Ач, все б йому до пазухи.
Зінька (зітхнула). Щаслива ти, Галю, що в тебе дітки є!
Ганна (згорда). Щоб ти знала, що оці вилупки — найкращі порадники; вони найскорш доводять нас до розуму. Ну, ходімо до татка? Ах ти, замазура!..
Зінька. Щаслива!.. Може, Галю, хто раніш іде на прощу, розвідай! Я навідаюся до тебе. Сьогодні, кажеш, вернетесь з ярмарку? Я сьогодні навідаюся.
Пішли.

ЯВА 4

Писар (виходить з бокових дверей з скрипкою в руці). Їх тут нема! Зеніда Андреєвна, куди ж ви сокрились од общого вниманія! Ух! Одначе від такого нахального частування можна і переселеніє совершить к праотцам: чарка за рюмкою, нема тобі передишки, ані боже мой! (Підспівує).

Калина-малина,
А розовий цвєт,
Била в меня ціпа-мама,
А теперя нєт.

Ах-ха-ха! Сколько не адресую взгляди до Зеніди Андреєвни — не клюйоть! Што ти тут сообразиш: не клюйоть!..

ЯВА 5

Настя (виходить з тих же дверей, п'яненька). Знов її шукаєш?
Писар. Ково?
Настя. Знаємо вас!.. Чого ж ти втік від кумпанії?
Писар (підморгує). А тоску, не видя предмета, по-німаєш? Дура разві которая, ну, та не поймьоть!.. (Обніма її).

Чорноє платьє,
Бєлая кайма,
Била в меня ціпа-мама,
А тепер нема.

Ну, во-вторих, єтот водочний вопрос так хоч кого озадачить!.. (Знов співає).

Чорноє платьє,
Бєлой воротник,
Любил меня ціпа-мама,
А тепер одвик!..

Ах, мадама, мадама! Почему ви не вдовушка?
Настя. Годі вже мене дурити.
Писар. Дурю, я дурю? Так дай, моя плутовка, ятаган алібо алівульвер, і я сисчас разстрельну грудь вєрную мою!
Настя. Вірю, душко! Не впадай ти за Зінькою, бо з світа мене зживеш!.. Так сумувала за тобою, душко мой, так сумувала, що й їжа на думку не йшла. Спасибі, попадя навчила кислий совус робити, тільки кисленьким і годуюся.
Писар. Да, кислоє і на похмельє хорошо! Платочок, которий ти презентовала, до серця пригортаю і горючими, і кипучими обливаю!..

Беру скрипицю в руки, і тольки вона сладкозвучним мелодійом нагадує звуки твої.
Настя. Оця ж скрипочка і світ мені замакітрила!.. Колись з серця розіб'ю її!.. Як поведеш, душко мой, смичечком по струнах, то ніби серце мені надвоє перетнеш!..
Писар. Как ти чувствітельно разсуждаєш!

Я задушу тебя в моїх проклятьях,
Я проклену тебе в моїх об'ятьях!..

І вот мой статістіческой план: когда не будеш ти моєю, я кинусь в волни кипучого моря, як сумашедчой!.. Алібо вчиню преступленіє... І тогда (співи):

Звонкая походка,
Сєрєнькой картуз,
Бритая головка,
Бубновенькой туз!..

(Обніма її і цілує).

ЯВА 6

Ті ж і Зінька.
Настя (побачила Зіньку). Гетьте-бо! І все б їм цілуватися, от ще поцілуйко! А що, доброго ляпаса піймали по губах? Ото вдруге не лізьте, бо я того ненавиджу!.. Ще як хто побаче, подумає... Ти тут, Зіню? Де це ти була, моя дитино?
Зінька. Там, де вже нема, моя матусю!
Настя. Ти ж це як вже мені відповідаєш?
Зінька. Так же, як ви питаєте!
Настя (до писаря). Бачите?.. Я ж кажу, що можуть подумати невіть що! От перша Зінька...
Писар. Зеніда Андреєвна можуть обсудить по нашим літам... Сравніть і

то довольно за глаза, што ви как мамаша, а я как синок!
Настя (убік). Ой хитрий! (До нього). То я вже вас не буду звати Мануйлом Соловеїчом, а синочком. (Сміється). Тільки цілуватися ненавиджу!
Писар. Зеніда Андреєвна, будьте настолько добри, настолько я вас прошу, об'ясніте: отчего ви не в общей кавалькаде?
Зінька. Обійдетесь і без нас!
Настя. Її діло клопотати та порядкувати. Еге, доню, ти клопочи, порядкуй, душко моя, а я в кунпанії посиджу…
Зінька. Пожиркуєте?
Настя. Як? (Убік). Вона ревнує! Недаром я постерегла. (До писаря). Ходімо до гурту.
Писар (гра на скрипці і співа).

І гулять будем,
І пить будем,
А смерть прийдеть —
Помирать будем!..

Пішли.
Зінька (сама). Ач, стара, вже й зуби погнили, а їй зальоти на думці: заманулося на старість у гречку скакати! Всі праведні, всі безгрішні!".. Ох, коли б швидш у Київ!..

ЯВА 7

Самрось, писар, Настя і Зінька.
Самрось. Щоб моя жінка не потанцювала, як я того захочу! "Нікогда і вовік…" Буде танцювати й дріботіти!.. Кума-лавошниця нотної виводе. (Співа).

А на мене мій муж ворчить,
Що у мене хвартух стирчить!..

А моя жінка і через ноту виведе!
Писар. Самросей Сафронович! Позвольте вашу ручку. Ну і уважаю ж я вас, господи!..
Самрось (кричить). Во хрунт!
Писар (випинається). Рад стараться!
Самрось. Рівняйся, націляйся!.. Мамаша! Оце достометний чоловік. Я вже з ним побратався! Зінько, марш танцювати!
Настя. Чуєш, Зіню, що муж приказує!
Зінька. Не оглухла!
Настя. Потанцюй "ножнички" або "жидівочку"! Як я колись танцювала, господи, гарно!
Писар (до Самрося). Братєц! У вашої супруги голос херувими і серафими!.. Зеніда Андреєвна, краще воспойтє што-лібо!
Самрось. Зінько! Поцілуй мого побратима.
Писар. Позвольте, по-родственному!
Зінька (з криком). Не підступай! Коли б ти знав, який ти мерзенний, гидкий!..
Самрось (кричить). Цілуй!
Зінька (твердо). Ходім! Там при всіх поцілую!.. Наодинці, у закутку, не так смачно!.. Правда, матусю?
Пішли.

ЯВА 8

Роман (ввійшовши, довго ходить замислившись). Так, так!.. Я мушу розказати Хведоні все, все... Нехай вона своєю чистою душею зважить і зміркує!.. Вона непорочна, як дитя. "Устами дитяти глаголить сам бог!" І коли вона скаже, що я винен перед Зінькою, тоді... А все ж таки не хочу ані зерна таїти, розкажу!..

ЯВА 9

Зінька (вибігла з бокових дверей розчіпчана). Тут не перешкодять тобі вбити мене!..
Самрось (з пляшкою в руці, його держать). По морді дати моєму

побратимові, моєму найлюбезному!..
Роман (схопив його за груди). Скажений, опам'ятайся!
Самрось. Пусти, уб'ю!
Зінька. Пусти його, Романе! Благаю тебе пусти!..

ЯВА 10

Ті ж, писар, старшина, Настя і всі гості.
Писар (до Самрося). Братєц, образумтесь! Я нікоторої обіди!.. Сестриця!..
Зінька. Підійди ближче! Підійди!.. Я тобі баньки видеру і пащеку роздеру!
Старшина. Такого коліна люде, а нікоторої образованості!
Роман (однявши пляшку у Самрося, пха його). Геть, п'яне барило!
Самрось. Не хочеться тільки заходжуватись...
Роман. Не хвались!
Настя. Ой Зіню, душко моя, як же таки так?
Зінька. Мовчіть, мамо! До серця доходе, все виявлю, все!.. Привселюдно виявлю!..
Настя. Господь з тобою, моя дитино!
Писар. Ну, мир! З чортзна-чого неприятності! Роман Сафронович, подайте друг другу руки — і амінь!
Роман. Ви що тут за мировий?
Писар. Я по-родственному!
Роман. Під три чорти!
Настя. Ну-ну, ти, болване! Це мій гость!
Роман. То й цілуйтеся з ним.
Настя (з ляком). Що?
Самрось. Сказав би я тобі слово!..
Роман. Відкашляйся, коли в горлі застрягло!
Самрось. Аз-буки-буряки, печеная редька!.. Тьху на твою вченість! (Пішов).
Старшина. Ходім, ходім!.. Люде образовані, а таку необразованість заводите, нікоторої прибавки!.. Краще потанцюємо кандреля.
Писар. Отлічно! Акціос!.. Братєц будуть ваш візовой... Амбажуйте мою

мамашу. Пішли.
Роман. Коли вже я злишуся цього гармидеру?
Зінька. Знов оборонив? А я не дякую, бачиш, яка я незвичайна?
Роман. Покинула б ти Самрося абощо; чи куди-небудь втекла б від нього!..
Зінька. Втечу від людей, тільки від себе не втечу.
Роман. Яка ти, сестро, безталанна!
Зінька. Мовчи! Боляче!.. Іди геть з очей!.. Роман, похилившись, пішов. Ох, і жалю ж мій, жалю, тяжкий не розмаю!.. (Заломила руки). Ох, як тяжко-важко!..
Завіса

ДІЯ ТРЕТЯ

Село. Посередині кону хата Степана Реви, котра виходить причілком до авансцени. Далі город, тік, садок і т. п.

ЯВА 1

Степан (сидить на призьбі). Що то, подумаєш, весна: сонце світе ясно та ласкаво і наскрізь пронизує тебе теплом; жайворонки щебечуть… Вже, либонь, скоро й соловейко затьохка?.. В полі хлібець людський зеленіє, а на панському почав рунитись: інша справа й спроможність, то й хліб кращий. Як вдивишся, що як та царина зеленіє, то ніби чуєш, що й кістки в тобі починають лускотіти, неначе почувають, що ось-ось прийде їм невгавна робота… Весна-красна! (Глянув вгору). Сонечко на полудень звернуло і, мов те дівча молоде, усміхається; і сам, дивлячись на нього, несамохіть усміхнешся.

ЯВА 2

Харитон і Юхим виходять з своєї хати.
Харитон. Я тобі дам нову кухвайку! Це прямо розбой, калавур!.. Хоч з села втікай; збирай збіжжя та й їдь на Амур!..

Юхим. Що ж, тепер тільки й погуляти: уосени візьму жеребка, тоді я царський, а не ваш; тоді мені вашого нічого не треба.
Харитон. Де ж я тобі візьму грошей, де?
Юхим. Мало де? Позичте!
Харитон. Напозичався вже по саму зав'язку!
Юхим. Тепера промеж парубків ходять двірські кавалери: лакей, кучер, повар, машинистий,— співають городських пісень. Може б, і я якої навчився? Як же ж я, хазяйський син, та піду у свиті, щоб мене підняли на глум? Дайте вашого дзигзета або руб серебра на ситцеву рубашку!
Харитон. Це ти мені хочеш засліпити очі? Мабуть, кортить тебе у "заборонку"? Програв на перший день празників два злоти?
Юхим. Програв якраз!.. А ви не грали?
Харитон. Так я ж виграв! Аж тринадцять копійок виграв... Бо я всі карти наскрізь бачу, знаю, коли можна замирити... Чорт не видав, завели моду у "заборонку" грати!..
Юхим. Як з таким батьком, то краще на гілляку!
Харитон аж одскочив.
Степан. Що, сусіде, легко слухати від сина таку промову?
Юхим (убік). Ну й чого та бормота раз по раз чіпляється?
Харитон (до Юхима). Та я тебе!.. (Присікується до нього).
Степан. Та візьми його за чуба!
Юхим. Овва!
Харитон (скида жакета і віддає Юхимові). На, подавися ним!
Юхим хутко зодягся й пішов.
Що ти вдієш з ним?
Степан. Чув пісню, що каже:

Ой мамцю моя,
А я доня твоя,
Було б мене вчити-бити,
Як маненька була!

Харитон. Він, сказати, тепера вже не мій, а царський!
Степан. Намацав одне слово: "Він царський!" А ми чиї? Доки дома, він твій, а піде в службу,— буде царський! Повернеться з служби, знов не

чий же буде, як твій. Треба дітей дома вчити, то вони і в царській службі шануватимуться!
Харитон. Як його вчити? Таке розпутство завелося!
Степан. Змалку-лозиною та батогом, а тепер вже й дубина не поможе.
Харитон. Ну, така роззява мій Юхим! Як я, дак я всі карти наскрізь бачу! Інший хвабриться, з маненьким козирьом жене... А я оце думаю кинутись до мирового. Помилуйте! Знаєте, купив я своєму Юхимові хвинельову кухвайку, сказать, достометну німецьку! Аж любо було глянути на нього: панич! одним лицем панич! Ну, вже й чортова роззява!.. Пішли ми у церкву на страсть! Ото ж як вже дочитували дев'яту чи десяту ванголю... Ба таки десяту, бо я вже дев'ять пуп'янків наліпив на своїй свічці. Звичайно, почали люди куняти,— сказать, народ потомлений! — дехто вже хріп, інший носом клював... Зашкварчали чуби і почали шмалятиною тхнути, як і повсякчас воно бува на старость. Титар походжа по церкві та розбуркує парахвиян. Тільки що пройшов повз нас, ще до когось промовив стиха:
"Що ви, спати в церкву поприходили, свинота!.." Соломія Гаврикова стояла позад мого Юхима, задрімала, псявіра, та й притулила свічку до Юхимової кухвайки: геть спина так і зотліла!.. Хіба на це є закон, щоб руб сімдесят три копійки як у воду жбурнути?
Степан. На кого ж ти скаржитимешся мировому?
Харитон. На неї! Яке вона має положеніє палити чуже добро? Дай їй путивочку, вона й хату мені спале!.. Таке розпутство!..
Степан. А хто ж і заводе те розпутство, як не ми самі? Гедзети, плюндрі, чоботи, бляшками та цвяшками обліплені!.. Ну, чи пристала ж така одежа до чорної роботи?
Харитон. Коли ж дивишся, як другі, то й собі потрапляєш...
Степан. Не біжи за прудким, коли певен, що не доженеш; скільки ворону не квітчай у павине пір'я, а нарешті вона таки зостанеться вороною — чув?
Харитон. У гедзеті якось акуратніш! В городі, на базарі, то вже кожен тобі каже: "Поштенний!" А як напнеш сірячину — "Ти, мужик! Хамло! Мазепа!.."
Степан. Видко пана по халявах. Ти ж мужик і є?
Харитон. Та... Ну, все ж таки... І скажіть, на милость божу, що воно за

знак, що дощу нема?
Степан. Доведуть людей гедзети та бляшки до злиднів.
Харитон. Тепер би, празниками, саме б йому йти! Щодня хмариться, супиться, а не йде!.. Ото відьми так починили?
Степан. Чи буде дощ, чи не буде, а ти таки не вважаєш на врожай, синові купив гармонію?
Харитон. Купив, за два з половиною, з дзвінком!.. Ну й ловко ж він гра "бариню"! Ви не чули? Звичайно, він вже царський!..
Степан. Розпутство, розпутство!..
Харитон. Та що ви все гарчите? Ну, а скажіть: як воно мусить бути? Ви ж читаєте того… псалтиря, що там воно показує?
Степан. Там багато не про нас писане.
Харитон. Сказать так: ми бачимо вгорі — небо, а під ногами — землю! Ну, а що там вище або нижче, чи втнемо ми своєю головою?
Степан. Думаєш, що земля не дає нам пораду? Як щиро помолишся та припадеш до неї, то й чуєш, що вона таки промовля до тебе… Тільки ми недоумки — нерозсудливі, незугарні зрозуміти сієї поради.

ЯВА 3

Ті ж і Роман.
Харитон (побачив здалеку Романа). Ото ж і Роман Жлуденко? Він, він!.. Куди це простує? (Гука). Сохронович, куди бог несе?
Роман (підходить). Христос воскрес! З празником!
Харитон і Степан. Воістину!
Харитон. Куди це?
Роман. Кожен свого шука. До ваших парубків прийшов, дома занудився.
Харитон. Навряд чи здибаєш їх! Де-небудь по кручах у "заборонку" грають; бо в селі не можна, урядник велів соцькому забороняти!
Степан. Присядь, парубче, та побалакай з нами. Чи, може, куди хапаєшся?
Роман (сіда). Прихапок, як і вхапок: лизнув — не вхопив, сьорбнув — не наївся!.. Де люде, там і розмова; а де розмова, там і розум… (Помовчав). А ви ж про віщо тут балакали?
Степан. Та… Переливаємо з порожнього в те, що без клепок. (Сміється).

Пустословимо!
Роман. Коли б з кожного слова виростало діло, то не було б слів, а саме діло.

ЯВА 4

Кирило, Пилип, Свирид і ще деякі люди, проходячи вулицею, шапкуються.
Кирило. Кажу вам, що нема, нема! То все брехня! Нема: ні Лондуму, ні Парижу!.. Тільки є Питербург, бо там цар живе; та Київ, бо там мощі святих!.. (Побачивши Романа). Вже тут той мудрій, що ще молоко не обсохло на губах!.. (Пішов).
Роман. Дід Кирило знов розказував якийсь сон?
Степан. Такому старому то й не диво.
Пилип (підходить). Про нього, либонь, вже й на тім світі забуто.
Свирид. Ні, там на нього пайок іде.
Пилип. Началники наші розгулялися: ціла юрба гостей набігла до старшини,— з дзвінками, з талабончиками, з музиками!..
Роман. Це вони тільки що вибралися від нас.
Свирид. На те вони й пани, щоб панувати.
Роман. Хто ж їх панами настановив, як не ви? Хіба старшину на те вибирають, щоб він п'янствував та зневажав мирян?

ЯВА 5

Ті ж і Денис.
Денис (під чаркою). А що, коли б оці слова та урядникові в вуха?
Степан. Що це ти, неначе злодій, підійшов крадькома! А де ж твоє "з празником"?
Денис. Хоч і не треба!
Роман. Може, я не правду кажу?
Денис. А хоч і правду? Началство, недзя! Забули, що урядник на сходці казав: коли що почуєте таке, що не слід,— остерігайтеся! Остерігайтеся, то й вам краще буде!.. От я й остерігаюся... Ну, що соцькому, він мене вигнав оце з шинку,— піднесу дулю під самісінький ніс!

Степан. Ішов би ти своєю дорогою.
Денис. Це твоя вулиця, твоя? Вона обчеська, а я обчеський собствелник — о! — я при своїм законі!..
Пилип. І при своїм розумові?
Денис. Пилипе! Єй, плюну в вічі!.. Ще й сяду отут, посеред вулиці, на своїм обчеськім положенню... (Сів). О, прикипів!
Свирид. У іншого ніби й голова на плечах, а придивишся гарненько...
Пилип. Побачиш порожнє місце.
Степан. Або ж пляшку замість голови.
Денис. Сам ти пляшка! Моя пляшка, а твоя не варт і цвяшка!.. І що ти чабан, то я тобі не вівця!.. (Дражнить). "Бирю, бирю! Цкалей!.." О! Ти мене розжуй!
Свирид. Та й виплюнь!
Денис. Га? Я кожного з вас на пальцях знаю!
Пилип. Це вже так і на лобі у тебе написано.
Денис. Єй-богу, я всіх вас на пальцях знаю! (До Романа). Ти розумний, розумний?
Роман. Ні!
Денис. Ні, ти не дурак! Ну, а скажи: чи скоро нам приріжуть землі?
Роман. Ви б урядника спитали.
Денис. Не скаже! Пани підкупили!.. Я знаю, я все знаю! Я кожного з вас на пальцях знаю!.. Два онорали везуть від царя гроші, та пани задержують...
Пилип. Ішов би вже своєю дорогою, а то скоро заснеш!
Денис. Га? Дай, кажуть, викуп!.. Пилипе, а йди сюди.
Пилип. Підвести? (Підходить). Ну, вставай! (Підводить його).
Денис (шепоче йому на вухо). Ну, єй, віддам!.. У вівторок піду до тебе молотити: прямо йди в хату до мене і тягни за чуба!.. Я тобі он як відслужу!.. Щоб я до завтрього пропав!..
Пилип. Та що вже з тобою вдієш, ходім! (До других). Треба бідолаху зарятувати...
Денис. Харитоне, гайда, почастую! Ну, соцькому дулю під самісінький ніс!..
Харитон. Та що спочастую"? Коли б у "заборонку"?..
Денис. А карти є?

Харитон. В кишені!
Денис. Наливай! Чи то пак здавай!
Пішли.
Свирид. Сонечко скоро спочине, пора худобу напувать. (Пішов).
Степан. Це вже й Свирид щось всуне Денисові; вдвох з Пилипом так і ловлять запіяк. І піде Денис за півціни робити. А ці не дадуть, то у других дукарів позиче ще за більшого процента.
Роман. Так воно діється й по городах, не тільки по селах.
Степан. А який робітник — за двох робе! І вже відробе, ніколи не схибить.
Роман. От коли б старшини у такі діла впутувалися, було б, може, й пуття. Кажете, Денис робе за двох? А на решти годує злидні?
Степан. Та хто їх не годує? Злидня — то наша рідня.
Роман. А від чого? Я так міркую, що робота в селі прихапком: два-три місяці і вгору ніколи глянути; а прийде зима — сиди склавши руки. Ось від чого! Коли б, наприклад, ремества які завести на гуртові гроші. Те, що найбільш потрібно в господарстві: борона, віз, бочка, колесо, чоботи, — все це щоб дома робити?..
Степан. Коли б же то? І дешевш воно було б, і міцніш, та й круговий заробіток. Та хіба нашого брата принадиш до спілки?
Роман. Чому ж ні? Треба тільки до ладу з'ясувати перед громадою, виголосувати, як на долоні, яка з того усім користь.
Степан. Коли б ця думка та запала одному-другому в голову, вона, може, і розжеврілася б?..
Роман. Дві голови — два розума, п'ять голів — громада, а громада — великий чоловік. (Помовчав). А я оце-таки йшов до вас.
Степан. По ділу, чи як?.. Яке ж діло?
Роман. Закохався я…
Степан. Он як! Це ти не за старосту прийшов мене кликати? Шкода, не піду! Чоловік я непитущий; а на весіллі як староста тверезий, то й весілля сумне.
Роман. Не вгадали… Я покохав вашу дочку!
Степан. Як?
Роман. Так, батьку! Це вже і в бога записано.
Степан. Як же це, коли? Еге, питаю! Хіба довго?.. Гм! Як бачу, то воно й

завжди так припада, що й сусіди, мовляв, вже знають, а батько та мати наостанці?.. Ну, а Хведоска ж як?
Роман. Коли б не знав її серця, хіба зважився б до вас обертатись?
Степан (помовчав). Що ж, її воля!.. її воля, її й доля! Ні силувати її, ні відмовляти — не хочу! Коли це їй від бога, то бог їй і талану залишив… Хоче йти — поможи їй боже; не хоче — слава богу!
Роман. Дякую за щире слово!.. А… де ж, батьку, Хведоска?
Степан (усміхається). То ти такий козарлюга? Чуже діло, мовляв, руками розведу, а до свого то й ума не приберу! Бодай вас з такими парубками! Не побіжу я за нею, сам її пошукай. (Шуткує). Може, подалась у байбузи?
Роман (не зна, що сказати). Та я… я, бачте, тільки так спитав…
Степан. Бодай тебе!.. Почервонів, як калина! Який з тебе чоловік буде?
Роман. Нічого, вилюднію! Це ж ви зовсім мене засоромили… (Уклонившись, пішов).
Степан (сам). Он які парубки народилися! Пита, де його дівчина! А колись, бувало, стирлуєш вівці гін за шість від села, станеш на шпилю та як свиснеш: летить Хотина, аж земля під нею двигтить!.. Отаке! (Задумався). Талан це Хведосці чи омана? Коли покохала, повинна знати кого… Ач! Хм! Нема ж і моєї Хотини дома, пішла на гробки, а з гробків чи не зайшла до кого з кумів? Притичина!

ЯВА 6

Хведоска (йдучи селом). Казала Мотря, що Роман пішов уподовж села,— куди ж то?
Степан (побачив її). А де ти вештаєшся? Ще тобі не обридли співи та гульня?
Хведоска (дивується). Отакої! Почніть гримати!
Степан. І мати, і дочка майнули з подвір'я, ні на кого й хати кинути… Мабуть, і худоба ненапоєна?
Хведоска. Ба ні, напоєна! Оце свіжо я напувала.
Степан. Ходиш там… Може, яке баловство? Гляди мені!
Хведоска (убік). Лихо! Невже батько постерегли?
Степан. Що то, легко вас, думаєш, до розуму доводити? Зостанься ж біля хати, а я… Часом надійде…

Хведоска. Хто?
Степан. Хтокало! Та не стій посеред шляху, мов та проява, незвичайно!.. А я піду пошукаю матері. Певно, до кумів зайшла. (Пішов).
Хведоска (сама). Так же й є, що постерегли! Нічого не розберу, що вони мені наговорили?.. Стривай, нагадала! Сьогодні за обідом казали: "Коневі — стайня, волові — ясла..." Це ж вони мені наздогад?.. Щ о ж це буде? Ой коли б же хоч мати швидше прийшли, порадюся з ними... Як треба, тоді їх якраз і нема! Де ж це вони забарилися?.. (Пішла засмучена на вгород).

ЯВА 7

Роман. Мотря сказала, що Хведоска побігла додому, як би ж мені її побачити? Наважався спершу все їй розказати, а зустрівся з батьком її, не вмовчав і виявив серце!.. Чи я ошалів, чи з пантелику збився?.. Може, вона в хаті, хоч би у віконце виглянула.

ЯВА 8

Хведоска (йдучи). Ну, вже ці мати, як підуть до кумів! (Побачила Романа). Це ти?
Роман. Я, моя пташко!
Хведоска. Ой боже ж мій! Чого ж так рано, що й не вечоріє?
Роман. А що ж я подію?
Хведоска. Ой не стій же там! Постережуть сусіди, почнуть плескати!.. Куди ж мені тебе подіти? Хі, клопіт з тобою!.. Іди мерщій хоч під повітку! (Тікають під повітку.)
Ну й хто видав так рано приходити?
Роман. Та вже як чоловік спантеличиться, то помилка за помилку чіпляються!.. (Бере її за руки). Хведоню!
Хведоска. Як ти сказав мені біля воріт?
Роман. Пташко моя!
Хведоска. Ач, як гарно!
Роман. Серденько моє, світе мій!.. На душі моїй лежить тяжка провина, і я мушу її виявити перед тобою...

Хведоска. Яка провина! У чім ти провинив проти мене?
Роман. Мені слід було зразу сказати тобі... Я виховувався перед тобою... А тепер!..
Хведоска (З ляком). Що таке? Не муч мене!..
Роман. Не буду тобі казати, як я тебе кохаю, серце твоє само скаже! Я не хочу ні пеститися, ні умизгатися, щоб таким побитом зменшити свою провину... Знай, Хведоню!..
Хведоска. Чи не догадуюся я? Ти це про Зіньку кажеш?
Роман. Ти вже довідалася?
Хведоска. Знаю... чула! Що було, то минуло! Коли щиро мене кохаєш — не залишиш; коли ж твоя розмова зо мною була облеслива й зрадлива — бог тебе покарає!
Роман. Хведоню! Ти прогнала хмару з душі моєї і освітила її! Ти мене переродила!.. О, як мені легко тепер, як любо дивитися на божий світ!..
Хведоска (глянула на вгород). Ой лишенько, мати йдуть!.. Як їх не треба, вони тоді й з'являються! Втікай хутчіш!.. Заховайся!..
Роман (цілує її). Чи є у світі щасливша людина від мене? (Хутко пішов).
Хведоска (сама). Це ж мати зразу постережуть!.. Хоч би не поцілував, лице геть зашаріло!.. Як спитають мати, чого я так почервоніла, що я їм скажу? Хоч би хто линув на мене водою!.. Прикинуся, ніби їх не бачу... Співатиму!.. (Злягла на тин і ледве співа).

Світи, світи, місяцю,
І ти, ясна зоря,
Просвіти доріжку,
А де мила моя.
У полі доріжка,
Там шовкова трава,
Ой там дівка косу
Та й розчісувала.
Там дівчина косу
Та й розчісувала,
Сестрицям-подружкам
Переказувала:
"Сестриці-подружки,

Ви кайтесь по мені,
Не доймайте віри
Ви козаченькові..."

ЯВА 9

Хотина (йде з города). Он якої сумної завела!
Хведоска. Це так, мамо... Це тільки пісня така... Я не сумую!
Хотина. Бо й нічого! Ти щаслива, доню!
Хведоска. Як? А ви почім знаєте?
Хотина. От так, почім!
Хведоска. Еге, хитруйте! Ач які!
Хотина. І чого ж би то я хитрувала з тобою?
Хведоска. Бачу я по очах!.. Мамочко, чи ви тепер добренькі?
Хотина. А чого мені гніватися?
Хведоска. Ні, ви засмійтеся!..
Хотина. Та чого це ти так лабузнишся?
Хведоска. Мамочко! Сядьмо отут, на призьбі!.. (Садовить її і горнеться). Ой, страшно! Ненечко, ластівочко!.. Я ж у вас люба дитина, правда?
Хотина (гладить їй голову). Балувана ти.
Хведоска. Ні! Єй-богу, ні! І батько казали, щоб я не балувалася... Чи я ж у вас не покірлива або не слухняна?
Хотина. Ба ні, покірлива.
Хведоска. І слухняна, правда?
Хотина (сміється). Трошки з гедзем!
Хведоска; Тільки трошки ж? Ненечко!.. Ой... Стривайте, я заплющу очі! (Заплющила очі). Мамочко, ви нічого не помічаєте?
Хотина (усміхнулася). Ба помічаю!
Хведоска. Невже? (Закриває долонями очі).
Хотина. Ще з понеділка помічаю.
Хведоска. Та й досі мовчали?
Хотина. Тобі, доню, вісімнадцятий год пішов, маєш свого розуму; я тебе повчала, як ти нерозумною була... Коли пам'ятаєш материну навуку, ти тямиш, як слід себе оберігати!
Хведоска. Я все пам'ятаю!

Хотина. Приходив до тебе уночі в комірчину якийсь парубок на другий день великодня?
Хведоска. Приходив, ненечко, і на третій день, і на четвертий, і на…
Хотина. Та бачила ж, бачила!.. Либонь, і батько постеріг? Третьої ночі прокинувся — мабуть, почув, що рипнуло щось дверима, та й каже: "А глянь, стара, в вікно, либонь, ніч зоряна?.."
Хведоска. Ой! Що ж оце буде?

ЯВА 10

Ті ж, Степан, Чикалка і Пилип.
Степан. А йди, стара, в хату. Ось бач, оці люди здибали мене посеред шляху та й присікалися! Кажуть: "У вас є крам, а ми маємо купця…" Либонь же, ми з тобою ніколи не крамарювали? Чи, може, вони не на ту стежку втрапили, чи в манівцях заплуталися?.. (Глянув на Хведоску).
Хотина. Милості просимо у господу! (Пішла в хату).
Степан. Засвіти ж там свічку, щоб поночі лоба не розбили,— нехай роздивляться, де там у нас той крам.
Чикалка (силкується балакати по-московськи). Є хто, дискать, і дочка ваша?
Степан. Здається, що це вона. Чого ж так засоромилася? Уклонись людям та звичайненько.
Хведоска уклоняється.
Чикалка. Да-да! Дискать, поклон как честь; а честь — кагди єсть що єсть.
Степан. Не здивуйте! Вона у нас хатня, промеж людьми негусто бува, все більш під материним крилом, то навряд чи зугарна до ладу й відповісти.
Чикалка. І при том, і при єтом, дискать, засоромилася… Да-да! Дискать, у них, у дівчонок, очі в землю первою правилою. Да-да!
Степан. Ну що ж, коли вже приблудилися, ідіть в хату: світло вже засвічено.
Чикалка. Да-да! Дискать, посидіть, покушать, умственних словес послушать!.. Дискать, так воно завсегди у нас в Расєї!
Степан. То ви аж з Расєї?

Чикалка. Дискать, коли чували, аж з-під самого Чугуєва!
Пилип. Та ну, йдіть вже, пане хазяїне, в хату, там набалакаємося. Ідіть попереду, бо ми не знаємо, як ваші двері відчиняються.
Степан. Доброму чоловікові всередину, а лихому: і вікно — двері, і димар — ворота!..
Пішли.
Чикалка (йдучи). Єхто вєрно! Дискать, как халамидник, так йонен пролазить...
Хведоска (сама). Як на вугіллі стояла! В голові так все й заметушилося, у вухах ніби ціпами молотить! Від кого ж ці люди? Невже не від Романа? І-і, не доведи господи! Втечу, втечу!.. Хоч би на цей час трапилася яка подруга-порадниця! (Пішла на вгород).

ЯВА 11

Зінька (хутко виходить). "Роман вже й старостів шле!" — шепнула лавошниця. Певно, вже тут? (Заглянула у вікно). Тут лавошник і Пилип. Де ж Роман? Чого я сюди прийшла? Щось задумала, а ніяк не розміркую... Вхопило мене раптом, ніби вихор, і закрутило, як пір'їну!.. Кудись несе, перекида, жбурля!.. Тут зупинило!.. Ніби всі шляхи мої отут зійшлися докупи!.. А й чи багато ж їх було, тих шляхів?.. Один шляшок, та й той пилом припав!.. Ох, неначе що кліщами здавлює голову!.. (Схилилася на причілок).

ЯВА 12

Хотина (вийшла з хати і витира рукавом очі). А де ти, Хведоню? А ходім лиш в хату! Хведоню, гу!.. Куди ж це вона забігла? От капосне дівча, як засоромилося, що й з двору майнуло!.. (Шука).

ЯВА 13

Пилип (виходить з хати). Піти привести Романа — швидш діло буде, а то отой бовтун почав якусь дурницю плескати! (Пішов).

Хведоска (йде з огорода заплакана). Я тут, нене!
Хотина. Чого ж ти ховаєшся? Ми тебе не силуємо, ти у своїй волі. (Плаче). Там вже як тобі господь, на думку покладе, так і роби, так і людям відповідай.
Хведоска. Від кого ж ті люде?
Хотина. Парубка звуть…
Хведоска. Невже не Романом?
Хотина. Ба Романом! Він?
Хведоска (засоромилася). Він…
Пішли в хату.

ЯВА 14

Ганна (виходячи з-за хати). Зінько! Я ж кажу, що вона вже тут! Це так на хвилину вийшла з хати? Гарна гостя, спасибі! Майнула і не попрощалася?
Зінька. Зараз вернусь…
Ганна. Гей, гей! Нема в тебе, як бачу, ані крихотки розуму! Так гарно міркувала: "І на прощу піду, і бачити його не хочу, і на весілля не зостануся!.."
Зінька. Ну… Ходім!
Пішли.

ЯВА 15

Пилип і Роман.
Пилип. Прямо дурницю править! Каже: "Це честь вам велика, що з такого коліна парубок свата вашу дочку…" А Степан чоловік кремезний, упертий!.. Щоб, бува, не вийшло чого. І як почав дискати: дискать та й дискать!.. Навіщо ти його покликав за старосту?
Роман. Та зустрів його, він і нав'язався. Я, каже, знаю усі порядки!
Пилип. Тямить він, чортове дискало! От я!.. Огрій його зразу таким словом, щоб він очмарів!
Пішли в хату.

ЯВА 16

Зінька і Ганна.

Зінька. Пусти мене, пусти. Галочко!.. Його голос! Чула, Галю, його голос?

Ганна (пуска її). Дурієш ти, молодице!

Зінька. Гляну уостаннє!.. (Прилипла до вікна).

Ганна. Не варта ти того, щоб з тобою панькатися, не таке твоє лихо велике, як дурне! Жируєш, жируєш, голубко! Кортить-таки, щоб все село знало? Щоб потім кожне пальцем показувало на тебе? Щоб приліпили таке прізвище, котрого й повік не збудешся? Ховатимеш очі від людей та щоразу оглядатимешся, щоб яка-небудь мерзота, котра не варта твого нігтя, не осоромила тебе привселюдно!.. Не раз квилитимеш: "Ой боже, боже, коли той вечір буде, коли вже про мене наговоряться люде!.." Ходім, навісна! Не хочеш? То цур же тобі, пек!.. У мене й свого клопоту доволі!.. (Пішла).

Зінька (сама). Ох, Романе! Отруто ж ти моя!.. Не зможу ж, не зможу відірвати тебе від серця!.. (Голосячи, припада до призьби).

ЯВА 17

Хведоска (вибіга з хати). Де ж таки, щоб я призналася при чужих людях, що кохаю його? Нехай мати самі кажуть. (Прислухається). Хто це регоче? (Придивляється). Хто то на призьбі? Це вже котрась з дівчат думає мене сполохати!.. Котра це? Мотре ти? Та ну-бо, не пустуй! Любко, обізвись!.. (Бере Зіньку за плечі). От вже ненавиджу!

Зінька (підвела голову). Чого тобі?

Хведоска. Хто це? (Відсахнулася).

Зінька. Гарна! Гарна, як змальована!.. Малюнок красує очі, а серце в'ялить... Хведоска?

ЯВА 18

Ті ж і Хотина.

Хотина. Хведоню, де ти? Скажи ж вже... А це хто?

Зінька. Не по знаку?
Хотина. О, як не по знаку? (Цілується з Зінькою). Милості просимо! Отже й гаразд!.. Тепер вже як свої... (До Хведоски). А ти хіба не пізнаєш?
Хведоска. Ба пізнала.
Хотина. Похристосуйся ж, дурочко! Ходім в хату. А моя Хведоня,— чи ви бачили таку соромливу? — не хоче сказати при чужих людях, що коха Романа.
Зінька. Нелегко вимовити! А ще тяжче, як вимовиш душу, аж дивишся: та душа курям під сідало!
Хотина (не розуміє). А була, була!..
Хведоска. Не слід ділити душу надвоє!..
Зінька зиркнула на неї.
Хотина. Ходімо ж, ходімо в господу!
Зінька. Частуйте ж мене, дорогу гостю, від порога аж до покуття!
Пішли.

ЯВА 19

Настя і писар.
Писар. Душка, ціпа-мама! Не роби гвалту!..
Настя. Манилочку, пусти мене! (Вирива́ється і підбігає до вікна). Ач, як рядком посідали! (Кричить у вікно). Гусь свині не товариш! Гусь свині не товариш!..
Всі хатні виходять.

ЯВА 20

Степан. А хто тут репетує?
Настя (до Романа). Ти як же це, без материного благословення?
Роман. Хіба вам не однаково, кого я посватаю?
Настя. Нема тобі мого благословення, нема!.. Порочим наше званіє на всю округу? Недурно я тебе й змалку зненавиділа, суписе!
Роман. Ваше званіє при вас зостається.
Настя. Мов багнюкою мені жбурнув в вічі! Осудовисько, на дочці чабана сватається!.. Не дам тобі ані шеляга, ні копієчки!..

Роман. У мене є голова на плечах, і не каліка я!.. Опріч того, знаю ремества!..
Настя. Сміховисько! Люде добрі, заплюйте мені очі! З давніх-давен потомствені міщане, он якого коліна! Що й купці в нашім роду є!.. І тепер, у Кийові, брат у других за диякона!.. Сестра у третіх за чиновником!.. А тут рідний син жениться на дочці чабана, на обідранці, задрипанці!..
Степан. То ти колись задрипана ходила, як ще взувала одну ногу в постіл, а другу в лапоть; а тепер як загарбала в свої пазурі чоловікове добро та Зінчине придане!..
Настя. Мовчи, я не до тебе балакаю!
Степан. Та що ж оце ти, віхтева затичко, влізла в чуже подвір'я, здіймаєш веремію та ще й силуєш мовчати? Та я тебе без говту вкоськаю і цурку на губу накину!..
Писар. Ну-ну, животноє! Не смій порочити!
Роман (бо писаря). А вам зась!
Степан. Помела скільки не пороч, що воно в сажі, а воно знов лізтиме в каглу, бо на те воно помело!
Настя. Сам ти помело! (До Романа). Щоб і на подвір'ї моїм ти не з'являвся! Щоб око моє тебе не бачило!
Роман. Знаю, що мені там місця нема!
Степан. Романе, слухай сюди! Коха тебе Хведоска, нехай іде! А що мати варняка, то я того і вухом не веду!.. Дочко! Тобі з ним жити, а не нам! Чи так, стара?
Хотина. Авжеж!
Хведоска. Я сказала своє слово, тату, і сказала його твердо!
Степан. По-моєму: слова на вітер не пускай! Іди, Романе, до нас у прийми. Наша хатина хоч маленька, та правда в ній щиренька; хоч три ступні від покуття до порога, зате в ній тихо, як у бога! Буде тісніш, стане тепліш!.. Ходімо, діти, в хату. Просимо і добрих людей, а лихим покуть на вигоні!
Настя. Не син ти мені, не син!
Роман. Я теж міркую, що я обмінча!
Степан. Романе, не годиться так! "Чти отця твого і матір!.." Свахо, не комизься, іди в хату!

Настя. Яка я тобі сваха? Щоб ти й доки світ сонця не діждав бачити мене у своїм хліві!.. Ой сором!.. Тепер попадя та дячиха висміють мені очі!
Писар. Да, скандал!
Степан і другі йдуть у хату, Настя і писар — з двору.
Завіса

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Середина простої хати. За столом сидить Хведоска, з обох сторін дружки. На столі гільце. Біля столу стоїть староста (Чикалка), біля порога підстароста (Пилип). Біля печі стоять Степан Рева і Хотина.

ЯВА 1

Дружки (співають).

Казав соловейко —
Сяду — не впаду;
Казала Хведоска —
Заміж не піду.
Казав соловейко —
Політаю;
Казала Хведоска Погуляю!

(Починають квітчати Хведосці стрічками голову).

Ой дай, мати, масла,
Я ж твою корівоньку пасла:
Виганяла в ранню росу,
Дай помазати косу.
Ой попе, попе Гордію,
Не дзвони рано в неділю;
Дзвони рано в суботу,
Задай дружечкам роботу.

Ой ви, галочки, літайте,
Ой ви, дружечки, співайте,
За косою квіточку носіте,
Хведоні правдоньки не кажіте.
Ой ви, дружечки, рядочком
Попід зелененьким садочком,
Та вирвем квіточку зелененьку,
Заквітчаємо Хведоську молоденьку.
Ой дружечки, помалу йдіть,
Нашого винограду не топчіть,
Бо наш виноград скрізь поріс,
Куди тебе, Хведоню, бог поніс?

(Скінчили квітчати).
Чикалка. Старосто, пане підстаросто!
Пилип. А ми раді слухати?
Чикалка. Благословіть, дискать, гільце квітчати. Раз, і вдруге, і втретє!
Пилип. Бог благословить! Всі три рази бог благословить.
Дружки (співають).

В долину, бояри, в долину
По червону калину,
По хрещатий барвінок,
По зелений васильок!

Голос з-за вікна: "Молодий іде! Молодий іде з боярами!"
Чикалка. Дружки, кінчайте скоріш гільце та, дискать, величайте молодого.
Дружки (співають).

Мати Романа родила,
Місяцем обгородила,
Зорею підперезала,
До тещі виряджала.
Мати сина виряджає,

Виряджавши, научає:
"Ой, їдь, сину, та до тещі в гості
Та сядь, сину, в тещі на помості.
А як буде, сину, теща частувати,
Не пий, сину, першої чарки:
Вилий, сину,
Та коню на гриву,
Щоб була грива кудрява,
Щоб була теща ласкава".
Ой попід лісом битая доріженька,
Ой туди йшов Роман з боярами,
їм калина дорогу заступила.
Вийняв шабельку, став калину рубати,
Стала калина до нього промовляти:
"Не задля тебе ця калина саджена,
А задля того Хведоска наряджена".
Нарядили, як панське дитя,
Посадовили, як сиротя.

Пилип. Старосто, пане підстаросто!
Чикалка. А ми раді слухати.
Пилип. Благословіть молодому в хату вступити, молоду звеселити: отцю, неньці поклонятися, до вінця споряджатися!
Хотина (тихо до Степана). Пилип доладніш примовля.
Степан (тихо). Той всі закони зна.
Чикалка. Бог благословить!
Пилип. Раз, і вдруге, і втретє!
Чикалка (тричі). Бог благословить!

ЯВА 2

Роман ввіходить з боярами, кланяється батькові й матері.
Дружки (співають).

Явіру, явірочку,
На жовтім пісочку,
Там щука-риба грала,
Сама собі дивувала,
Що хороше вигравала.

Роман підходить до столу, кланяється Хведосці, котра встає і кланяється йому тричі.

А ще наша тарілка
Не цінована,
А ще наша Хведоня
Не цілована.

Роман цілується тричі з Хведоскою і сіда за стіл поруч з нею.

А вже наша тарілка
Обцінована,
А вже наша Хведоска
Обцілована.

Чикалка. Старосто, пане підстаросто!
Пилип. А ми раді слухати.
Чикалка. Благословіть молодим, дискать, до вінця збиратися, отцю, неньці поклонятися.
Пилип. Бог благословить!
Чикалка. Раз, і вдруге, і втретє!
Пилип. Бог благословить! Тричі бог благословить! (Тихо до Чикалки). Чого ж ви стоїте? Беріть молодих та й виходьте з-за столу! (Убік). Не тямить нічого!
Дружки (співають).

Піднімайте, дружки, ноги,
Високі пороги,

Бо надворі річки-калюжки,
Будуть тобі гіркі дружки.

Пилип. Батьку! Беріть образа. Мати! Беріть хліб-сіль.
Чикалка. А молоді, дискать, вставайте і благословеніє родитильов... Так, дискать, і в нас, в Расєї!.. Да-да!
Степан бере образа, Хотина хліб, Роман і Хведоска підходять до них, боярин і дружка стелять долі рушник, на котрий молоді, ставши, вклоняються батькові й матері по тричі в ноги, цілують образ і хліб. Дружки втирають сльози. Всі виходять з хати, опріч Степана і Хотини.
Степан. Отакої! Чого ти, стара, хлипаєш? Кажи: слава господеві! Діждалися доччиного весілля, проси бога, щоб допоміг діждати й онуків!.. Сама Хведоска покохала Романа, сама й талан свій пильнуватиме, а не впильнує, сама й пошкодує!.. Думаєш, може, що вона не буде щаслива за Романом?
Хотина. Не сама я, Степане, плачу, плачуть думки! Жалко мені Романа, господи, як жалко! Де ж таки: мати рідна не поблагословила і батькові не звеліла!..
Степан. Отак! Батько благословив, тільки крадькома! Що ж: де жінка голова, там чоловік мачула! Я дивуюся, як ще Настя не наділа на Софрона очіпка, бо вона вже давно обернула його в бабу!.. (Сміється).
Хотина. Перед шлюбом при живих батькові-матері мусив прохати чужих людей, щоб поблагословили!
Степан. Зате тепер у Романа одним батьком буде більш! А пригадай, як нас з тобою споряджали до вінця: у мене ні батька, ні матері не було, а твої відцуралися. Звеліли пани везти до шлюбу: мене взяли з поля, від отари, тебе — з пташні, від гиндичат... Та-дже ж прожили вік? Що не говори, а Роман Хведосці під лице!
Хотина. І до пари! Розпитувала я по людях: всі Романа шанують і почитують. Кажуть, що й тихий, і ввічливий, і розсудливий.
Степан. Найкраще, щоб був розсудливий та серце мав не крихке!.. А який грамотій!
Хотина. І ремесний! За котре діло не візьметься, кажуть: чи воза скласти, чи чобота пошити — до всього митець і все до краю доведе! Розказував мені Оверко-коваль. Каже, кую у кузні якось на тім тижневі

орчик до попової брички, аж це Роман приходе в кузню. "Дайте,— каже,— дядьку, я трохи за вас потрудюсь, а ви спочиньте!" Як взяв молотка у руку, то так він у нього і заходив по кувадлі, як смичок по скрипці!.. "Не вспів,— каже,— я й люльки викурити, як він вже й орчика окував і пригнав!.."

Степан. За таким хистом не загине. (Помовчав). А що ж, чи все злагоджено в тебе?

Хотина. Страва вся вже вварилася, а коровай печеться у куми Ганни, спасибі їй, допомага! У нас трохи тісненько-таки в хаті та й піч мала...

Степан. Ось як відгуляємо, дасть бог, весілля, зараз комору переробимо на світлицю; і будуть у нас хороми на дві половини!

ЯВА 3

Ті ж Зінька і Самрось.

Зінька. Вже поблагословили молодих? Чи сподівалися гостей, чи ні, а мусите уконтентовувати!

Самрось. Здрастуйте! Поздоровляємо!..

(Цілуються.)

Як там не скоїлося, а повинно все бути по-рідному.

Степан. Хоч і несподівані, а все ж дякуємо.

Самрось. Недзя!

Степан. А й мати прийде, будемо і їй раді, не виженемо з хати.

Самрось. Мамаша не прийдуть, ні!.. Вони все ждали Романа, казали: "Скориться!.." От, кажуть, що чоловік як задуріє, то вже й нема йому зупину!.. (Сіда).

Зінька. Мовчав би краще, ну й нащо?..

Самрось. Ні, стривай, розкажу! Як же мені перед людьми не почванитися, та ще й перед сватами? Слухайте! От нащо вже я зовсім був збився з пантелику, мов та кручена вівця! А от... Правда, задача? Як почала Зінька благати, як почала прохати мене: "Їдьмо,— каже,— до Романа на весілля!" Хотів її ударити, вона підставила твар: "Удар,— каже,— тільки прихились до мого благання!" Отже не зміг ударити! Кажу: уклонися в ноги — поїду! Що ж ви думаєте? Вклонилася, тричі вклонилася.

Зінька (не дивиться в вічі). Перш не корилася тобі, бо дурна була!.. Ти мій муж, голова!..
Самрось. Чуєте? От нехай тепер вона візьме мене за возлобіє — мовчатиму!.. Скорилася, вклонилася в ноги, поцілувала в руку — і мир!..
Степан. Чи надовго ж мир?
Самрось. А хто його зна? Мене тільки треба усовістити, уміючи усовістити.
Степан. Химери та примхи! Жир мордує чоловіка, як Гедзь скотину!.. Чоловік вже під вусом, бородою заріс, а й досі, мов у повиточку! Усовістити його, бач, треба!.. Бичем би тебе усовістити, та ще й бича добре попарити, щоб гнучкий був!.. Ач, щоб жінка йому ноги мила та юшку пила?
Самрось. Це ви мене докоряєте?
Зінька. Годі, свате!
Степан. Не я тебе докоряю, а совість твоя. Ти ж святе письмо своїми очима читаєш, де ж твій глузд? Не жінка то, котра в ногах повза без провини, не подружжя вона, а мерзота, на котру гидко й глянути; або ж ворог, котрий спотання перегризе тобі горлянку!.. Бог велів мужу і жоні жити в добрій злагоді та любові. І там тільки і благословеніє боже! А нема згоди, то вже краще або я, або вона геть з хати! Бо там, де кривда, диявол кублиться!
Самрось. Мамаша кажуть: "Бий жінку, буде розумніша!"
Степан. Тобто розум чоловік жінці в голову вбиває? Добре! Адже твій батько ніколи не бив своєї жінки, відкіля ж у неї такий розум взявся, що вона й тебе повчає?
Самрось. От так задача!
Степан. Мати твоя, баглаї годуючи, невіть що вигадує! Розпутство, розпутство!..
Самрось. Чуєш, Зінько? О, ось як треба мене доводити до розуму!.. Мамаша кажуть: не їдь на весілля, а я таки поїхав!.. Одно, що Зінька ублагала, а друге: недзя, кажу, брат єдиноутробний!..
Зінька (не присіди, ходить від одного вікна до другого). Довго як в церкві баряться!
Самрось. А хочеш, Зінько, я сьогодні не буду п'яний! От і кортітиме, а не

буду п'яний!.. Степан взяв з божниці псалтиря і, розкривши, показує пальцем Самросеві.

ЯВА 4

Ті ж і Ганна.

Ганна (з короваєм у руках). Осьдечки вам і коровай! Та як виріс!.. (Здивувалася). О, і Зінька тут?

Це вже, кумо, прикмета: як коровай росте, то так і талан молодих ростиме! (Ставляє на стіл). Тепер би й страву виймати з печі. (Кидається до печі). Зінько, давай повиймаємо страву.

(Виймають і ставляють на припічок.)

А мені сьогодні бог радість дав, та ще й яку: моя телиця-третяка отелилася! Чуєте, кумо? А мій уніс бичка в хату та й каже: оце ж подаруємо бика молодим! Кумо, чи діжа готова, щоб зараз перед поріг винести, як тільки молоді увійдуть у подвір'я? А кожух, кумо, де? Не забудьте вивернути вовною наверх, як зустрічатимете зятя!.. Де ж пляшка та чарка? Осьдечки! (Наслуха). Ой, либонь, вже йдуть? Вже, вже!.. (Підбіга до вікна). Швидше!

За лаштунками чутно весільний спів і музика підграє. З хати Ганна виносить діжу, рушником покриту.

Дружки (співають).

Котилося яблуко з Миргорода,
Підкотилось під ворота,
Відчиняйте ворота,
Бо їде Хведоня молода.
Ой ми були в церкві
Та бачили диво:
Два вінці на стільці,
Третій на голівці.
Вийди, матінко, вітайся,
В свого дитяти питайся:
Де ж твоє дитя бувало?
Під царським вінцем стояло!

Ганна (вбіга). Ідіть, кумо, частуйте зятя. Ну вже ж і пара: як квіточки, як ягідки!
(Хотина пішла, Степан накида на неї кожуха. Степан і Самрось теж виходять.)
Зінько! Бачила вже молодих? Ось глянь у вікно.
Зінька. Поспію...
Ганна. Ну що, була у знахарки?
Зінька. Була! Помогла... Тепер ніби й не чую серця!.. Хай йому цур, тому серцеві!..
Ганна. Коли нема нам щастя, радіймо хоч людським! Візьми ножа та покрай хліба на стіл. (Скочила на полицю). Осьдечки ніж, чи гострий же? Поточи об горня. (Побігла).
Зінька (точить ножа). Степан сказав: "Жінка, що чоловікові в ногах повза, ворог, котрий спотання перегризе тобі горлянку!" Неправда!.. Кому я ворог? Собі хіба перетнути горлянку? Ні. (Кидає ніж). Питиму до краю, до денця!.. Небагато вже зосталося!.. Перед ким я скорилася, жебрала, у ногах лазила? Перед катом своїм!.. Не скорялася, сьомий рік пила гірку, доп'ю її до денця!.. Мене нівечили, катували, я не корилася, а тепер!.. Ох, яка ж я гидка!.. Гидчіш ящірки!.. Де ж поділася моя погорда, де ж поділася моя міць?.. Все, все мене лишило!.. (Вхопила себе за голову).
Дружки (співають).

Пусти, свату, в хату,
Тут нас небагато,
Четверо, та п'ятеро,
Та всіх дев'ятеро!

Зінька. Зінько, Зінько!.. Радій чужим щастям!
Дружки (співають).

А в нашого свата
Солом'яна хата,
Та боїться впустити,
Щоб не розвалити.

Зінька. Не Зінька вже я, ні! Я манія!..

Дружки (співають).

Ой вінчалась Хведоня, вінчалась,
У червоні чобітки взувалась:
Червоні чобітки на нозі,
Що купив Роман на торзі.

Зінька. Підожди, серце!.. Замовкни, бідне, занімій, манісіньке!..

Дружки (співають).

Хоч на торзі, не на торзі,
На дорозі,
Червонії чобітки
На нозі!

Попереду йде староста (Чикалка), веде за рушник молодих в хату. За ними все весілля і гості.

Зінька. Цить, цить, серце!.. (До Романа). Поздоровляю тебе, братику! І тебе… сестро!

Роман. Спасибі!

Хведоска. Вітайте серцем, а не устами.

Самрось (цілується з Романом і Хведоскою). Кажу — недзя! Брат, брат єдиноутробний!

Чикалка. Старосто, пане підстаросто!

Пилип. А ми раді слухати.

Чикалка. Благословіть молодих на посад саджати, хлібом-сіллю годувати!

Пилип. Бог благословить!

Чикалка. Раз, вдруге, і втретє!

Пилип. Бог благословить. Всі три рази бог благословить!

Чикалка заводить молодих за стіл. Збоку біля молодої становляться дружки, біля молодого — бояре. Староста бере пляшку і чарку, наливши, примовляє.

Дружки (тим часом співають).

Як ішов Роман на посад,
Зустрічав його господь сам
Із долею щасливою
Та з доброю годиною.

Чикалка. Слухайте, дискать, сюди. Пошли ж, боже, нашим князеві і княгині щастя, долі і віку довгого. Дай, господи, щоб вони жили на радість і втіху усьому родові, всьому посполу і богові святому! (Приторкнув чарку до губ). Ну, що ж ще скажу? Дискать, горілка горькая!
Самрось (хутко протискується до Чикалки). Куме, це та настойка?
Чикалка. Вона! (До молодих). Не можна й до губ донести.
Пилип (тихо молодим). Поцілуйтеся.
Самрось. Швидш — цілуйтеся!
Роман і Хведоска цілуються. Зінька ледве не крикнула, але, хутко затуливши долонею рота, улина з хати. Чикалка випив і частує молодих, потім дружок, бояр, батька, матір, Пилипа. Кожний, взявши чарку в руки, кланяється молодим, потім старостам.
Дружки (тим часом співають).

Їли бояре, їли,
Цілого вола з'їли:
На столі ні крихотки,
Під столом ні кісточки.
Їли дружечки, їли,
Півголубчика з'їли:
На столі всі крихотки,
Під столом всі кісточки.

Хотина (усаджуючи гостей і рідню). Контентуйтеся, милості просимо! Годуйтеся, чим бог послав, не гидьте! (Усаджуючи біля Романа Самрося). Де ж Зінька? Кумо Ганно, гукніть на неї!
Ганна вийшла з хати.
Дружки (співають).

Стиснулися стіни,
Як бояре сіли;
Ще гірше стиснуться,
Як горілки нап'ються.

Чикалка частує Самрося.
Ганна (вбігаючи). Ой горе, ой лишенько!
Всі. Що, що таке?
Ганна. Зінька в коморі повісилася!
Всі заніміли, у Самрося падає чарка з рук.
Завіса